

**ЛУЦЬКИЙ РАЙОН
ЛУЦЬКА МІСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА**

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ЛУЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
ЦЕНТР ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАЦІВНИКІВ ЛУЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ**

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
«ЛУЦЬКИЙ ЛІЦЕЙ №27 ЛУЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ»**

**ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І
ЗАСТОСУНКІВ У ВИКЛАДАННІ ПРЕДМЕТІВ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ
Методичні рекомендації**

**Наталія Кінд-Войтюк, Тетяна Ходаковська,
Валентина Приймак**

Луцьк 2024

УДК 373.5.091.2: 94(477)

Кінд-Войтюк Н.В., Ходаковська Т.В., Приймак В. О.
Використання інноваційних технологій і застосунків у викладанні предметів громадянської та історичної галузі. Методичні рекомендації. Луцьк: Вежа, 2024, 100 с.

Методичні рекомендації містять інструментарій для вчительської діяльності в закладі освіти, покликаний формувати компетентності, закладати громадянські особистісні якості здобувачів освіти, яких потребує демократичне суспільство (інтелектуальну чесність, відкритість розуму, толерантність, громадянську гідність), виконує роль провідника у переході до Нової української школи, до особистісно орієнтованого освітнього процесу, формування громадянських патріотичних якостей та почуття власної гідності. Серед новинок сучасного вчителя розглядається низка таких проблем: використання штучного інтелекту на уроках, методики інтерактивного навчання: метод проєктів, Mindmaps, кейс-метод, ажурна пилка, дидактичні ігри, технологія організації науково-пошукової роботи учнів у школі.

Методичні рекомендації адресовані учителям закладів освіти, керівникам гуртків, секцій.

Рецензенти:

Малюк Ж.С., консультант Центру професійного розвитку педагогічних працівників Луцької міської ради

Ленартович О.Ю., професор кафедри нової та новітньої історії України, доктор історичних наук Волинського національного університету імені Лесі Українки

Схвалено на засіданні методичної ради комунального закладу загальної середньої освіти «Луцький ліцей № 27 Луцької міської ради»

Протокол № 4 від 03.01.2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ, МЕТОДИКИ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ: МЕТОД ПРОЄКТІВ, MIND MAPS, КЕЙС-МЕТОД, АЖУРНА ПИЛКА, ДИДАКТИЧНІ ІГРИ.....	6
ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ПОШУКОВОЇ РОБОТИ УЧНІВ У ШКОЛІ.....	69
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	88

ВСТУП

На відміну від традиційної освіти, інноваційна освіта є орієнтованою не на предмет і передачу здобувачам освіти певної інформації, а насамперед на інтелектуальний розвиток особистості здобувачів освіти. Здобуття знань, як основа освіти в традиційній системі, є другорядним в інноваційній освіті. Вони використовуються як засіб розумового розвитку учня та студента, формування його творчої енергії. Інноваційні технології – це цілеспрямований і системний комплекс технологій, спосіб організації навчальної діяльності, що включає весь процес навчання від постановки мети до досягнення результату. Система базується на внутрішніх умовах навчання.

Освітня технологія – це сучасна система. Існує усталена точка зору визначати мету освіти на основі цілісного підходу, який поєднує освітні та виховні цілі. Останнім часом особлива увага приділяється розвитку творчих здібностей здобувачів освіти. Найпоширенішими є когнітивний і гуманістичний підходи.

Прихильники когнітивного підходу вважають, що основним здобутком освіти є інтелектуальні навички, такі як абстракція, аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, оцінка, теоретичне міркування, на додаток до розвитку мислення та пам'яті здобувачів освіти, тобто того, що їх становить [2]. Прихильники гуманістичного підходу спираються на концепцію «Я» і відстоюють право здобувачів освіти самостійно обирати цілі, формулювати власні проблеми, занурюватися в суб'єктивний досвід і передбачати його наслідки [1, 14-15].

Нові підходи до вивчення історії XXI століття мають

базуватися на особистісно-орієнтованій освіті, а всі освітні технології мають бути спрямовані на виховання свідомого та соціально адаптованого громадянина України. Навчання історії потребує творчого підходу викладача та вчителя, зокрема у виборі методичних прийомів і засобів, наочного матеріалу та використання аудіовізуальних засобів. При цьому розвиток творчого та критичного мислення здобувачів освіти, де акцент робиться не на знаннях, а на їх самостійному професійному досвіді, є одним із найважливіших пріоритетів. Зрозуміло, що одним із шляхів розвитку особистості учня в цьому напрямку та активізації пізнавальної мотивації студента на заняттях з історії є навчально-дослідницька діяльність, яка включає визначення творчих завдань, дослідження та їх науковий підхід.

Формування дослідницьких умінь можливе лише в процесі інтеграції інтерактивних, аудіовізуальних та мультимедійних технологій.

Основна мета цієї інновації – створення єдиної взаємодії між учнем і педагогом, розвиток особистості кожного здобувача освіти та різних способів мислення, створення і вирішення проблемних завдань і досягнення учнем самостійного розуміння певних історії, події, уміння робити певні висновки та застосовувати свої знання на практиці з посиланням на підручник [2; 3].

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ, МЕТОДИКИ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ: МЕТОД ПРОЄКТІВ, MIND MAPS, КЕЙС-МЕТОД, АЖУРНА ПИЛКА, ДИДАКТИЧНІ ІГРИ

Використання інноваційних технологій та застосунків у викладанні предметів громадянської та історичної галузі може значно збагатити навчальний процес та зробити його більш цікавим та ефективним.

Методичні рекомендації:

1. **Використання відео та мультимедійних ресурсів:** Використовуйте відео та інші мультимедійні матеріали для демонстрації історичних подій або політичних процесів. Це може допомогти учням краще уявити собі та зрозуміти різні аспекти вивченого матеріалу.

2. **Використання інтерактивних карт та веб-сайтів:** Використовуйте інтерактивні карти для вивчення історичних подій. Також існують спеціальні веб-сайти, де учні можуть вивчати історичні події, персонажі та процеси у вигляді інтерактивних ігор або віртуальних екскурсій.

3. **Створення історичних проєктів:** Заохочуйте учнів створювати власні історичні проєкти, такі як виставки, презентації, документальні фільми або веб-сайти. Вони можуть використовувати цифрові інструменти для дослідження, створення та презентації своїх проєктів [5, 10-23].

4. **Використання історичних симуляцій та ігор, ролей:** Організуйте історичні симуляції та ігри ролей, де учні можуть

відтворити ролі різних історичних персонажів або учасників подій. Це дозволить їм краще зрозуміти контекст та мотивації дій учасників історичних подій.

5. Використання віртуальної реальності:

Використовуйте технології віртуальної реальності для організації віртуальних екскурсій до історичних місць, подій або епох. Це може створити захоплюючий та іммерсивний досвід для учнів.

6. Колаборативне навчання: Заохочуйте учнів

працювати у групах або командно над історичними проєктами або завданнями, використовуючи цифрові інструменти для спільної роботи та обміну ідеями.

7. Використання цифрових архівів і баз даних:

Використовуйте цифрові архіви та онлайн-бази даних для дослідження історичних документів, артефактів та джерел. Це дозволить учням збільшити їхні дослідницькі навички та отримати доступ до унікальних ресурсів.

8. Використання соціальних мереж: Створіть віртуальні

спільноти або групи в соціальних мережах, де учні можуть обговорювати історичні події, ділитися враженнями та спілкуватися з іншими однолітками та експертами.

9. Створення інтерактивних веб-сайтів та додатків:

Залучіть учнів до створення власних інтерактивних веб-сайтів або мобільних додатків, присвячених певним історичним подіям, персонажам або темам. Це може стати заохоченням для їхнього самостійного дослідження та творчості.

10. Використання аналітичних інструментів:

Використовуйте аналітичні інструменти та програми для аналізу

та візуалізації історичних даних, діаграм та графіків. Це дозволить учням краще зрозуміти та інтерпретувати статистичні дані та тренди [7].

11. Застосування аудіо- та відеопідкастів: Створіть аудіо- та відеопідкасти з історичними розповідями, інтерв'ю з експертами та обговореннями важливих подій. Це може бути корисним доповненням до класних занять та сприяти глибшому засвоєнню матеріалу.

12. Створення ігрових серій та завдань: Розробляйте ігрові серії та завдання, які спрямовані на вивчення історичних фактів, подій або особистостей. Ігровий підхід може зробити навчання більш захоплюючим та запам'ятовуваним для учнів.

Застосування цих інноваційних технологій сприятиме активному залученню учнів до процесу навчання, створенню цікавих та ефективних уроків з громадянської та історичної галузі. Важливо підтримувати постійну саморозвиток та оновлення у своєму викладацькому підході, щоб надавати учням найкращі можливості для успіху. Загалом, інноваційні технології можуть допомогти створити захоплюючий, інтерактивний та ефективний навчальний процес у предметах громадянської та історичної галузі. Важливо дотримуватися принципу рівноваги між традиційними методами викладання та використанням новітніх технологій для досягнення максимального результату.

Використання штучного інтелекту (ШІ) на уроках може приймати різні форми і мати значний потенціал для поліпшення навчального процесу [8].

Персоналізоване навчання: Системи ШІ можуть

аналізувати дані про кожного учня, враховуючи їхні здібності, стиль навчання та прогрес, і надавати індивідуально адаптовані матеріали та завдання.

Автоматизована оцінка: ШІ можуть аналізувати рівень знань учнів та автоматично оцінювати їхні роботи, забезпечуючи швидку зворотню зв'язок.

Підтримка вчителя: Системи ШІ можуть допомагати вчителям у розробці навчальних планів, рекомендаціях щодо покращення навчального процесу та автоматизації рутинних завдань.

Інтерактивність: ШІ можуть створювати інтерактивні уроки та завдання, що залучають увагу учнів і сприяють активному засвоєнню матеріалу.

Підтримка освітніх ініціатив: ШІ можуть допомагати у впровадженні новітніх освітніх програм та методик, сприяючи інноваціям у навчальному процесі.

Аналіз даних: ШІ можуть аналізувати великі обсяги даних про навчальний процес та результати учнів для виявлення тенденцій та підвищення ефективності навчання.

Звичайно, важливо бути обережним у використанні ШІ на уроках, щоб забезпечити етичність, приватність та безпеку даних учнів. Але при правильному застосуванні, ШІ можуть стати потужним інструментом для покращення навчання та забезпечення кращих можливостей для всіх учнів.

Звісно, давайте розглянемо і способи використання штучного інтелекту на уроках:

Віртуальні асистенти: Вчителі можуть використовувати

віртуальних асистентів або чат-ботів, які можуть відповідати на питання учнів та надавати додаткові пояснення, коли вчителі не доступні.

Адаптація змісту: Системи ШІ можуть аналізувати відгуки та додаткові матеріали, щоб підлаштувати зміст уроків до потреб та інтересів учнів.

Застосування розпізнавання мови: Інструменти розпізнавання мови можуть допомагати учням і вчителям перетворювати мовлення в текст або навпаки, що полегшує процес засвоєння матеріалу та комунікації.

Гейміфікація: ШІ можуть бути використані для створення ігор та викликів, що стимулюють учнів до активної участі та досягнення навчальних цілей.

Застосування віртуальної реальності: Системи віртуальної реальності можуть створювати іммерсивні уроки, які дозволяють учням досліджувати та вивчати нові концепції в унікальних віртуальних середовищах.

Рекомендації для подальших кроків: ШІ можуть аналізувати успіхи учнів та рекомендувати подальші кроки для розвитку їхніх навичок та знань.

ChatGpt — це чат-бот зі штучним інтелектом, прототип якого випустили в листопаді 2022 року. Він може працювати з текстом, програмним кодом, формулами та числами — генерувати все, що йому зададуть.

ChatGPT «тренували» фахівці. Кожен виконував дві ролі: користувача та асистента штучного інтелекту. Тренери аналізували відповіді та удосконалювали модель, щоб зменшити кількість

оманливих відповідей, шкідливої інформації та уникати образливих формулювань. Щодо останнього — у них все вийшло: дані фільтруються, тому до запитів та відповідей ChatGPT не потрапляють тексти, що містять мову ворожнечі, расистські та сексистські вислови. А ось щодо правдивих відповідей є великі сумніви.

Штучний інтелект (AI) може зробити навчання ефективнішим і доступнішим для учнів, а також полегшити роботу вчителям. Нижче про 11 сервісів штучного інтелекту, які вже зараз дозволять вам вийти на новий рівень у викладанні!

1. Doodles – ШІ для творчості на уроках. Doodles пропонує набір інструментів, що генерує картинки за текстовими запитом.

2. DALL·E – чат «Картина за текстом». Редагуйте свої фотографії та створюйте матеріали для презентацій за письмовими інструкціями за допомогою ШІ (реєстрація не потрібна).

3. Bedtimestory – ШІ для створення історій, що читаються дітям перед сном. Створіть історію про учнів чи свою дитину, уточніть жанр і зазначте художній стиль.

4. Talk to Books – нейромережа, яка відповідає на запитання цитатами з книг. Вона вміє обробляти абстрактні питання, наприклад, «Що є сенсом життя?» або «Що означає бути людиною?».

5. MakeMyTale — інноваційна платформа, що дозволяє створювати унікальні історії за допомогою ШІ. Оберіть тему, жанр, персонажів, а нейромережа створить казку з ілюстраціями. Є безплатний (5 історій) і платний тариф.

6. Mubert – нейромережа, яка створює музику за текстовим

запитом або за обраним жанром чи настроєм.

7. Kaiber – створить анімований ролик за вказаним зображенням (безоплатно 30 кредитів, 1 ролик = 8 кредитів).

8. Pictory – витягне контент з ваших записів Zoom, Teams і вебінарів. Ідеально підходить для створення відеоконтенту для соціальних мереж.

9. ChatGPT – створить будь-який текстовий контент, тільки правильно запишіть промпт. Створить і вправу для занять і допоможе знайти потрібну інформацію.

10. Microsoft Designer – підходить для створення візуалів та дизайнів, як для уроків, так і для просування освітніх продуктів.

11. Tome – створює цілі оповіді з нуля або додає контент за вашим запитом.[36; 37].

Використання ШІ у викладанні предметів громадянської та історичної галузі

1. Завдання та вправи

Тестові завдання. Штучний інтелект створить тестові завдання з однією правильною відповіддю на основі зазначеного джерела контенту. Досить проблематичною для вчителів є підготовка уроку, якщо в одному класі навчаються діти різного рівня. ChatGPT допоможе педагогам створити різнорівневі завдання. І це насправді полегшує життя.

2. Чекліст. Штучний інтелект створить чекліст на задану тему. Знання власної історії допомагає виховувати гідних громадян нашої держави.

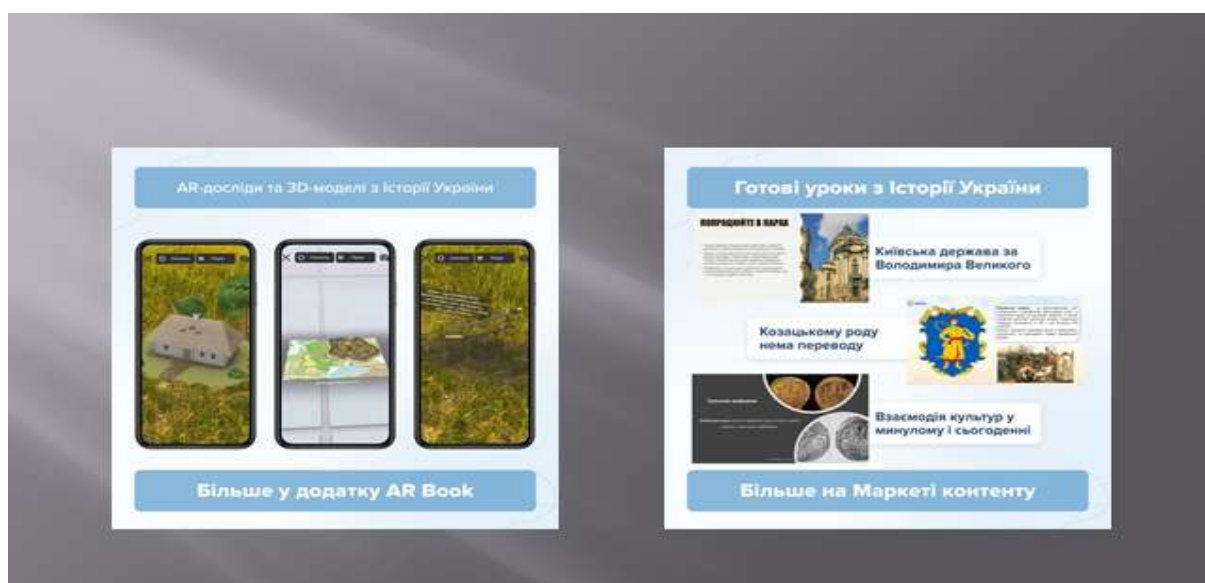
З цим допоможуть не тільки підручники та книги з історії,

але й інші формати навчального матеріалу. Які саме? Розповімо про декілька.

- досліді у доповненій реальності та 3D у додатку AR Book:
https://linktr.ee/ar_book

- готові уроки з історії України, які можна знайти на Маркеті контенту: <https://bit.ly/46bKo2e>

- тематичні подкасти. Наприклад, подкаст “Літопис Незламності”

Подкаст “Літопис Незламності”

Слухайте на Soundcloud

Чек-листи М. Грушевський

3. Презентація. Штучний інтелект згенерує текст для слайдів презентації за вказаним джерелом інформації.

4. Таблиця. Штучний інтелект створить хронологічну (синхронну) таблицю на основі зазначеного джерела

інформації [38].

5. Флешкартки. Штучний інтелект створить флешкартки за вибраною темою.

Флеш-картки

Велика Скіфія

**А – Істрія
Б – Тіра
В – Ольвія
Г – Херсонес
Д – Пантікапей**

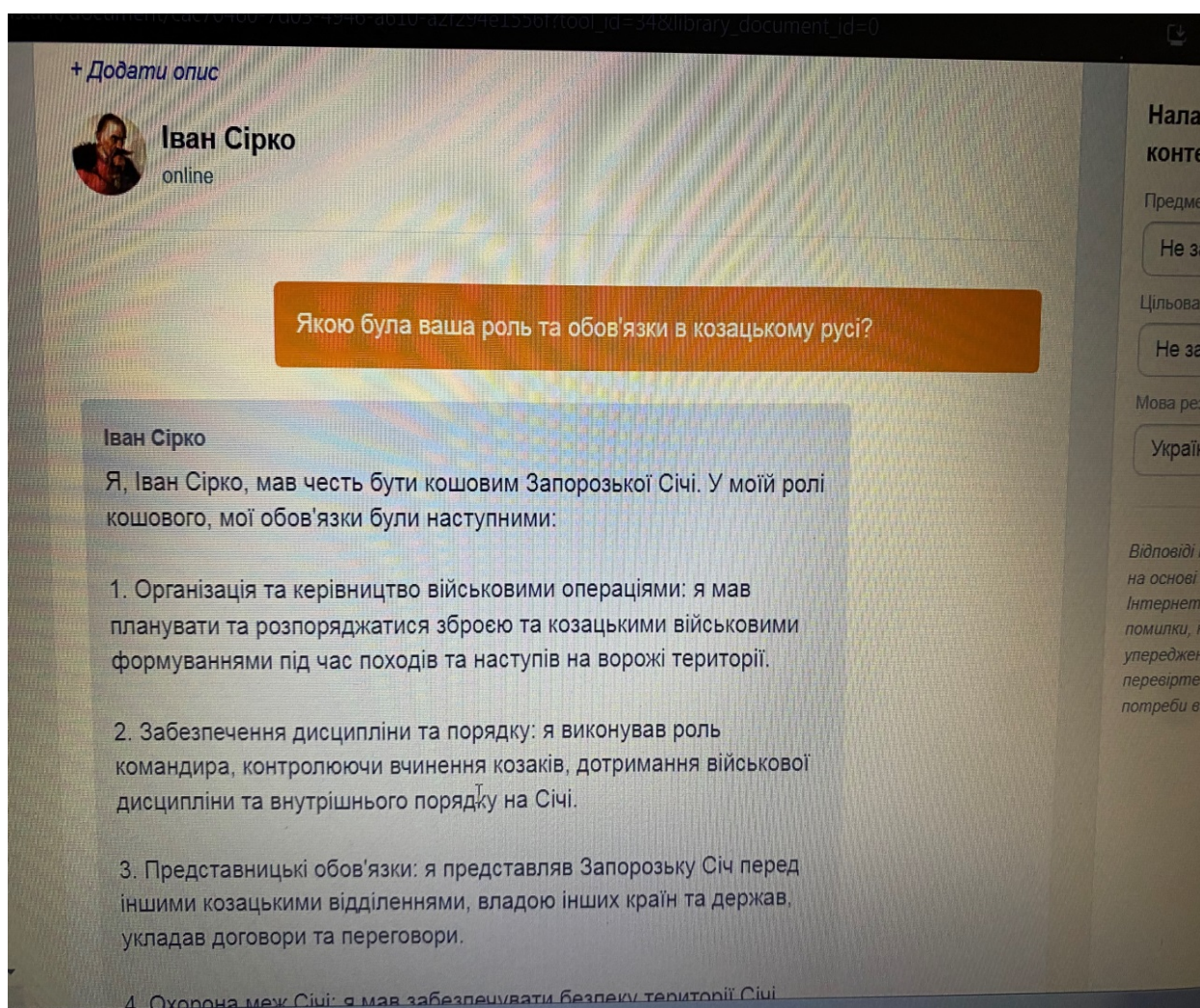
Головні напрямки наступу радянських військ у 1944 році

Чат

6. Чат за змістом файлу. Штучний інтелект надасть відповіді щодо змісту текстового файлу.

7. Чат за змістом відео. Штучний інтелект надасть відповіді щодо змісту YouTube-відео.

8. Чат із видатним діячем. Штучний інтелект створить симуляцію розмови із видатним діячем

Найцікавіші пропозиції, як використовувати ШІ учням та вчителям.

ШІ як опонент. Учні повідомляють ChatGPT тему дискусії та вводять підказки щодо її структури. Далі школярі можуть

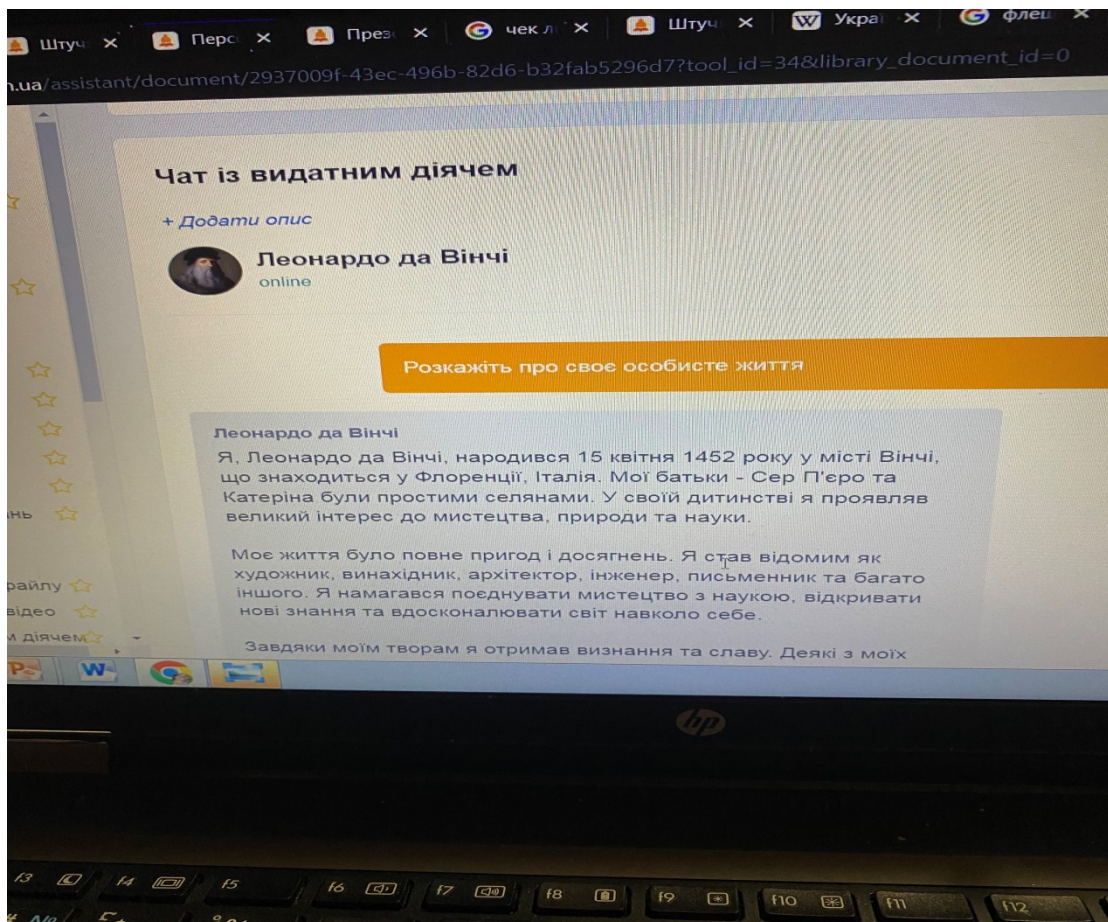
поспілкуватися із ШІ на задану тему, при цьому він виступатиме опонентом у розмові. Це хороший спосіб підготуватися до дискусії чи дебатів на уроці.

ШІ — асистент учителя. Педагоги можуть використовувати ChatGPT для розробки навчального контенту. Наприклад, він згенерує запитання для обговорення, теми творів, вправи. Також ШІ може дати поради, як допомогти учням під час вивчення певної навчальної теми. З новими технологіями будуть з'являтися нові професії. А деякі може витіснити штучний інтелект. Наприклад, у суспільно орієнтованому напрямку, де важливим є контакт людина-людина, замінити працівників штучним інтелектом неможливо.

Ми відверто запитали у ChatGPT, чи хоче він замінити вчителя. А він чесно зізнався: українські вчителі незамінні. Ось його пряма мова:

«Важко точно передбачити, коли і чи повністю замінить штучний інтелект учителів у школах. Попри те, що штучний інтелект досяг значного прогресу за останні роки, він все ще має обмеження та не може повністю відтворити людську взаємодію та емпатію, які часто є важливими в навчанні.

Також ШІ чудово фантазує. Він уміє складати класні історії. А це те, що може зацікавити учня навчальною темою. Наприклад, попросіть штучний інтелект придумати історію про Леонардо да Вінчі та його найкращий винахід. ChatGPT чудово впорається з таким завданням, а діти краще запам'ятають цю тему.

Застосування штучного інтелекту на уроках можуть значно збагатити навчальний процес, забезпечуючи більш ефективно, цікаве та індивідуалізоване навчання для учнів.

Інтерактивне навчання - це підхід до навчання, що активно залучає учнів до процесу засвоєння матеріалу шляхом співпраці, обміну ідеями та активного взаємодії з вчителем та один з одним. Існує багато методик, які сприяють реалізації цього підходу:

Групова робота: Учні розподіляються на групи, де кожен має свою роль або завдання. Групова робота сприяє співпраці, обміну думками та взаємному навчанню.

Метод кругових обговорень: Учні сідають в коло і обговорюють певну тему або проблему. Кожен учень має можливість висловити свою думку, а потім відповісти на питання

або коментарі своїх однокласників.

Використання технологій: Використовуйте цифрові інструменти, такі як інтерактивні дошки, онлайн-ігри або відеопрезентації, для активізації навчального процесу та привертання уваги учнів.

Метод проблемного навчання: Учні вирішують реальні або вигадані проблеми, шукаючи шляхи їх вирішення. Цей метод сприяє розвитку критичного мислення та творчого підходу до вирішення завдань.

Метод кейсів: Учні вивчають конкретний випадок або сценарій і працюють над його аналізом та вирішенням проблем. Цей метод сприяє розвитку аналітичних навичок та прийняттю рішень.

Рольові ігри: Учні грають ролі різних персонажів або ситуацій, що сприяє розвитку емпатії та розумінню різних точок зору.

Метод прес-конференції: Учні представляють різні сторони або позиції з приводу певної теми або проблеми на уявній прес-конференції [38, 6-7]..

Спільне створення матеріалу: Учні працюють разом над створенням презентацій, відео, публікацій або інших продуктів, що відображають їх розуміння та дослідження теми.

Метод обміну партнерами (Peer Instruction): Учні працюють у парах або невеликих групах, обмінюючись ідеями, вирішуючи завдання або відповідаючи на питання. Використання цього методу сприяє взаємопідтримці, взаємному вивченню та вирішенню навчальних завдань.

Метод прогулянки по класу (Gallery Walk): Учні обходять клас, розглядаючи певні матеріали, роботи чи проекти, що виставлені по всьому приміщенню. Вони можуть ділитися своїми враженнями, ставити питання або надавати зворотний зв'язок.

Метод проблемної ситуації (Problem-Based Learning): Учні розв'язують реальні або симульовані проблеми, що вимагають застосування знань та навичок, отриманих на уроці. Цей метод сприяє розвитку критичного мислення та проблемного мислення.

Метод рефлексії: Під час та після вивчення нового матеріалу учні мають можливість розмірковувати, аналізувати та рефлектувати над своїм навчанням, виражаючи свої думки, враження та спостереження.

Метод розв'язання проблем (Problem Solving): Учні вирішують конкретні завдання або задачі, що вимагають застосування знань та навичок для знаходження відповідей або рішень.

Метод проектного навчання (Project-Based Learning): Учні працюють над конкретними проектами або завданнями, що вимагають дослідження, аналізу та створення продуктів або результатів.

Метод "Хмари слів" (Word Cloud): Учні створюють хмару слів, використовуючи ключові терміни або ідеї, пов'язані з вивченим матеріалом. Це допомагає узагальнити та візуалізувати головні поняття або теми.

Метод праці в парах (Pair Work): Учні працюють в парах, спільно розв'язуючи завдання, обговорюючи тему або виконуючи дослідження. Це сприяє взаємному навчання, обміну ідеями та

підтримці один одного.

Метод спільного вирішення проблем (Collaborative Problem Solving): Учні спільно працюють над складними завданнями або проблемами, обмінюючись думками, знаходячи альтернативні шляхи розв'язання та приймаючи спільні рішення.

Метод "Вчитель-учень" (Teacher-Student): Учні мають можливість виступити в ролі вчителя, демонструючи свої знання та розуміння матеріалу перед рештою класу. Це допомагає учням глибше засвоювати навчальний матеріал та розвивати навички викладання.

Метод "Думка-в-думку" (Think-Pair-Share): Учні спочатку думають про певне питання або проблему самостійно, потім обговорюють свої думки з партнером, і нарешті, діляться своїми враженнями зі всією групою.

Метод гри "Холодно-Гаряче" (Hot Seat): Учні змагаються в відповідях на запитання в "гарячому кріслі", де кожен учень має обмежений час на відповідь. Це стимулює активну участь та швидку реакцію.

Метод дебатів (Debates): Учні обговорюють спірні теми або питання, представляючи різні погляди або позиції. Це допомагає розвивати критичне мислення та вміння аргументувати свої погляди.

Метод крос-відповідей (Cross-Age Tutoring): Учні різних вікових груп співпрацюють між собою, допомагаючи один одному засвоювати новий матеріал або вирішувати завдання.

Метод "Форуми обговорень" (Discussion Forums): Створіть віртуальні форуми для обговорення питань, тем або завдань, де

учні можуть обмінюватися думками, дослідженнями та ідеями.

Метод "Вікторина" (Quiz): Проведіть вікторини або квізи на засвоєння матеріалу, що допоможе перевірити знання учнів та стимулювати їхню активність.

Метод "Портфоліо" (Portfolio): Заохочуйте учнів вести портфоліо своїх навчальних досягнень, включаючи різноманітні завдання, проекти та рефлексії.

Метод "Подкаст" (Podcast): Створюйте аудіо-або відеоподкасти на певні теми або питання, які можуть бути використані як додатковий ресурс для навчання.

Метод "Живі історії" (Living History): Запрошуйте гостей-експертів або осіб, які мають особистий досвід пов'язаний з темою, для розповіді про свої досвіди та враження.

Метод "Рольова гра" (Role Play): Організуйте рольові ігри, де учні відтворюють ролі реальних або вигаданих персонажів, що допоможе їм краще зрозуміти та співпережити вивчений матеріал.

Метод "Студійне обговорення" (Panel Discussion): Організуйте панельні обговорення з участю експертів або учнів, які обговорюють певну тему або проблему з різних точок зору.

Метод "Менторське навчання" (Mentorship): Створіть можливість для старших учнів або професійних менторів допомагати молодшим учням засвоювати новий матеріал та розвиватися.

Метод "Проектна робота" (Project Work): Організуйте проекти, які передбачають розв'язання певних проблем або завдань, створення продуктів або результатів, що дозволяють учням застосовувати свої знання та навички на практиці.

Метод "Відкрите питання" (Open Questions): Заохочуйте учнів висувати та досліджувати власні питання з певної теми або проблеми, що сприятиме їхньому самостійному навчанню та розвитку.

Ці методики інтерактивного навчання можуть бути використані для створення захоплюючого, ефективного та змістовного навчального процесу. Важливо обирати методи, які найкраще відповідають конкретним потребам учнів та метам навчання.

Ці методики можна комбінувати та адаптувати відповідно до потреб і особливостей групи учнів та предмета, що викладається. Важливо створити сприятливу атмосферу для співпраці та взаємодії між учнями та вчителем, щоб забезпечити ефективне інтерактивне навчання.

АЖУРНА ПИЛКА (МОЗАЙКА)

Серед інтерактивних методів особливу увагу слід приділити методу «Ажурна пилка» («Мозаїка»). Дану технологію кооперативного навчання розробили і впровадили в 1971 році соціальний психолог професор Елліот Аронсон і його колеги під час викладання в Остіні, штат Техас, у відповідь на реальні освітні дилеми, викликані напруженою відносинами між дітьми з різних етнічних груп і великою різницею у їх навчальних досягненнях. Розуміючи, що однією з головних причин цієї проблеми є конкурентний характер типового класу, Елліот Аронсон і його колеги запропонували створити кооперативне навчальне середовище, де учні могли б навчатися працювати у класі разом як члени згуртованої команди. Назва методики («Ажурна пилка» або «Мозаїка») обумовлена тим,

що всі учасники освітнього процесу поділяються на групи («домашні групи»), і кожен з них стає експертом з однієї теми, яку вивчають у тимчасових «експертних групах». Після опрацювання своєї частини теми учасник, повернувшись до «домашньої групи», обговорює нюанси теми, щоб навчити своїх колег.

Мета такої роботи полягає в тому, щоб всі учасники, вивчивши аспекти заданої основної теми, змогли усвідомити всю картину, тобто склали «мозаїку». Останнім кроком є оцінювання учасниками досягнень своїх колег. З моменту демонстрації у 1970-х роках, методика почала успішно використовуватися в усьому світі, починаючи від початкових шкіл, класів середньої школи та коледжу до вищих навчальних закладів.

Результатом використання даного методу є позитивна взаємозалежність, індивідуальна відповідальність, сприяння співпраці з колегами, розвиток соціальних навичок та звільнення від стереотипів і упереджень.

Відомо, що метод «Ажурна пилка» («Мозаїка») є ефективним засобом отримання великої кількості інформації протягом короткого проміжку часу, що є гарною можливістю вирішення проблеми нестачі часу через відносно невелику кількість аудиторних годин.

Давайте розглянемо технологію використання даного методу при опрацюванні теми «Сучасні міжнародні конфлікти». Розподіляємо присутніх на «домашні групи». Члени кожної групи аналізують та засвоюють інформацію з окремих аспектів загальної теми: «Сучасні міжнародні конфлікти та причини їх виникнення», «Стадії міжнародних конфліктів», «Види міжнародних конфліктів», «Етапи врегулювання міжнародних конфліктів», «Методи

врегулювання міжнародних конфліктів», «Особливості міжнародних конфліктів у глобальному середовищі». Таким чином, кожна група складається з «експертів» з різних питань.

На наступному етапі окремі «експерти» з «домашніх» груп об'єднуються в нові групи та обмінюються своїми думками, поглиблюючи знання та розуміння певного питання. Після цього вони повертаються в свої «домашні» групи, щоб поділитись отриманою від «експертів» інших груп інформацією з членами своєї «домашньої» групи, які незнайомі з даним аспектом проблеми, але є «експертами» з іншого питання.

На цьому етапі учасники вступають у діалог, узагальнюють все почуте, роблять спільні висновки та приймають рішення. Крім того, навчаючи один одного, учасники освітнього процесу розуміють, що не конкуренція, а спільні зусилля та співробітництво допоможуть ефективно зібрати всю інформацію («скласти мозаїку»).

Для перевірки рівня засвоєння всіх аспектів проблеми здобувачами освіти можна використати будь-яку форму контролю, яка забезпечить добросовісність роботи «експертів», підкреслить основні деталі й важливість теми, яка розглядалася, та проаналізує помилки і недоліки.

Крім можливості отримання великої кількості інформації протягом короткого проміжку часу, застосування методу «Ажурна пилка» («Мозаїка») також спрямоване на формування вмінь самостійної навчальної діяльності, що забезпечують реалізацію інтегративної комплексної системи педагогічного впливу на процеси САМО (самоактуалізації, самонавчання, самоконтролю, самооцінки, самоуправління й самоорганізації).

До згаданих вище переваг даної методики організації освітнього процесу можна також додати простоту у використанні, ігровий елемент, можливість впровадження разом з іншими технологіями викладання, залучення всіх без винятку здобувачів освіти, розвиток мислення (інноваційного, критичного, аналітичного, психологічного, економічного) тощо. Слід зазначити, що існує думка, що дана методика може бути неефективною зі здобувачами освіти старшого віку, які навчаються, змагаючись один з одним, з метою показати своє домінування.

Однак, як показав досвід, працюючи в групі і складаючи «мозаїку», здобувачі освіти починають розуміти, що ефективність досягнення результату залежатиме від продуктивної роботи в команді. Таким чином, власні інтереси групи, зрештою, зменшують проблему домінування. Існує також можливість, що здобувачі освіти з нижчим рівнем володіння іноземною мовою будуть неспроможні підготувати інформацію та представити її належним чином у своїй групі.

У даному випадку їм допоможе робота в групі «експертів», яка складається з інших здобувачів освіти, що вивчали ту ж саму тему та підготували доповіді. У результаті обговорення проблеми здобувачі освіти мають можливість доповнити зібраний матеріал, спираючись на пропозиції інших членів групи. Іншими словами, метод «Ажурна пилка» («Мозаїка») дозволяє здобувачам освіти об'єктивно оцінити себе та зробити все можливе для свого вдосконалення.

Враховуючи все вищезгадане, власний досвід використання методу «Ажурна пилка» є актуальним і досить ефективним засобом навчання, який перетворює конкуруючих між собою учнів на

здобувачів освіти, які, чітко усвідомлюють ефективність роботи в команді та готові до співпраці заради досягнення загальної мети.

Крім цього, дана технологія надає більше можливостей для обговорення проблем і взаємонавчання, підвищує навчальну мотивацію, розвиває критичне, аналітичне, інноваційне, психологічне та економічне мислення. До того ж, поділ на групи для виконання завдань здійснюється таким чином, щоб використовувати академічні переваги кожного учня. А це, в свою чергу, створює сприятливий мікроклімат для спілкування учасників, які здатні до взаємної підтримки, самооцінки та контролю ситуації — якостей, необхідних для успішної професійної діяльності в кроскультурному середовищі.

Метод проєктів завжди зорієнтований на самостійну діяльність учнів, які реалізується як в індивідуальній, так і в парній, груповій діяльності, що передбачає розв'язання проблеми: з одного боку – використання сукупності різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого необхідність інтегрування знань, уміння використовувати знання з різних галузей науки, техніки тощо. Результати виконання проєктів мають бути, що називається, «відчутними», тобто, якщо це теоретична проблема, то конкретне її розв'язання (якщо практична - конкретний результат) готове до використання (на уроці, в школі, у реальному житті). Метод проєктів застосовують при вивченні будь-якої шкільної дисципліни, але на уроках історії, у педагогічній практиці, частіше всього використовують такі види проєктів: інформаційні, ігрові, дослідницькі, творчі. Вид проєкту залежить від віку учнів та обраної теми. В курсі історії цей метод може використовуватись у рамках

майже всього програмного матеріалу. Обрані теми повинні бути змістовними, цікавими, й ускладнюватися залежно від віку школярів [52, 20-23].

Педагог передусім має знати, розуміти основні вимоги, що висуває проектна технологія до її організації:

- наявність значущої в дослідницькому, творчому плані проблеми (до прикладу «Найвизначніший монарх X ст.

- самостійна діяльність учнів (кожному вчитель дає завдання, орієнтоване на пошук історичних джерел задля доведення чи спростування поставленої проблеми);

- використання дослідницьких методів: визначення проблемних досліджуваних завдань, висунення гіпотези їх розв'язання [3, С. 23-25].

В основу методу проектів покладено ідеї гуманістичного напрямку у філософії освіти, обґрунтовані американським філософом і педагогом Дж.Дьюї, який стверджував, що навчання повинно будуватися як розв'язання актуальних проблем, узятих із реального життя, близьких і важливих для дітей або ж необхідно поставити перед учнями важливу проблему, що потребує дослідницьких пошуків для її розв'язання (наприклад, чи був вибір релігії політичним кроком князя Володимира?) [54, 92-115]. Прогнозовані результати проекту повинні мати реальну практичну, теоретичну чи пізнавальну цінність (наприклад, повідомлення у відповідні служби про демографічний стан району, фактори, що впливають на цей стан, тенденції його розвитку; спільний випуск газети, альманаху з репортажами з місця подій). Результати виконаних проектів повинні бути матеріалізовані, тобто певним чином оформлені (відеофільм,

альбом, бортжурнал «подорожей», комп'ютерна газета, альманах тощо).

Матеріал може подаватися в різних формах: дискусія, огляд, виставка, демонстрування, обговорення, рольова гра, диспут, повідомлення, доповідь, конференція, репортаж, драматизація. Стереотипні вчителі історії надають перевагу повідомленню при обговоренні проблемних питань проекту. Сучасні фахівці радять проводити конференцію або ж диспут [59, С. 10-49]. У ході розв'язання проектної проблеми учням доводиться залучати знання й уміння з різних галузей. Педагоги-історики застосовують наступну інформацію з таких предметів: географія, всесвітня історія, економіка, правознавство.

З урахуванням особливостей свого предмета, інтересів і здібностей учнів. Наприклад, дуже нестандартна й багатогранна тема - «Червоне сонечко Русі». Загадкова назва, яку допитливий учень буде прагнути дослідити. У цій темі розповідається про найвизначнішого князя X ст. Володимира Великого. Такий проект можуть застосовувати на своїх уроках вчителі історії 7 класів. Або ж інша тема: аналіз державного ладу Київської Русі в X ст.. Назва доволі лаконічна і зрозуміла, учні мають володіти теоретичними знаннями з таких предметів: теорія держави і права, міжнародне право, географія, демографія [5, С. 88-100]. Проектна робота дуже перспективна, оскільки в ній кожен з учасників не втрачає свого статусу активної діючої особистості, намагається зайняти в групі позицію, що відповідає його можливостям: знанням, умінням, здібностям, мисленню тощо. Це позначається на загальному формуванні індивідуального стилю вихованця. Працюючи над

проектом, учні спілкуються, співпрацюють і допомагають один одному в процесі навчання, розвивають соціальні, розумові та комунікативні навички. Для практичної реалізації методу проєктів на уроках історії, на думку К. Баханова, В. Ницета, О. Пометун, найбільш придатні такі типи проєктів:

- дослідницькі проєкти потребують обміркованої структури, визначеної мети, актуальності предмета дослідження для всіх учасників, соціальної значущості (наприклад, тема «Альтернатива зовнішньої політики князя всія Русі»);

- творчі проєкти не мають детально опрацьованої структури спільної діяльності учасників. Учні заздалегідь домовляються про заплановані результати і форму їх представлення - рукописний журнал, колективний колаж, відеофільм (наприклад, тема проєкту «Чому Володимир проводив багатовекторну політику?»);

- ігрові проєкти - учасники беруть на себе певні ролі, зумовлені характером і змістом проєкту (наприклад, тема «Як Володимир Великий об'єднав державу?»);

- інформаційні проєкти спрямовані на збирання інформації про якийсь об'єкт, явище, на ознайомлення учасників проєкту з цією інформацією, її аналіз і узагальнення фактів. Вчитель, до прикладу, дає учням завдання проаналізувати політику Володимира Великого, при цьому використовуючи джерельну інформацію;

- практично-орієнтовані проєкти - результат діяльності учасників чітко визначено з самого початку, він орієнтований на соціальні інтереси (документ, програма);

- навчально-телекомунікаційні проєкти - це спільна навчально-пізнавальна творча або ігрова діяльність учнів партнерів,

організована на основі комп'ютерної телекомунікації, яка має спільну мету дослідження певної проблеми, узгоджені методи, способи діяльності й спрямована на досягнення спільного результату діяльності.

Це може бути співпраця міжнародна задля обміну досвідом. Тематика обирається історична, до прикладу, «Європа і перший великий монарх України - Володимир Великий» [62, 50-87]. Впроваджувати проєктну діяльність можна вже в п'ятому класі, при вивченні предмету «Вступ до історії України». Кожний школяр може знайти в рамках цієї програми цікаву історичну постать і продемонструвати особисте ставлення як до нього, так і до його епохи. Слід зазначити, що створення спільних проєктів займає найвищу сходинку в ієрархії способів організації взаємодії учнів і вчителя в навчально-виховному процесі щодо складності організації.

Отже, з наведеного матеріалу можна зробити таке узагальнення: використання методу проєктів у освітньому процесі підсилює прагнення до відкриття нового, в методичній та практичній роботі вчителя історії та учнів. Цей процес взаємодії є особистісно орієнтованим, і спрямованим на використання різних дидактичних підходів, має високу мотивацію, що означає зростання інтересу до минулого, занурення в світ історії, та залучення до роботи вихованців в міру її виконання. Результативність роботи над проєктом визначаємо за сформованістю практичних навчальних умінь. У реаліях теперішнього дня разом із засвоєнням готових знань, умінь і навичок необхідно застосовувати усі можливі методи розвитку особистості дитини, її творчих здібностей, самостійності мислення і відчуття власної відповідальності.

У процесі діяльності над проектом учні не тільки опановують комплекс історичних умінь, а вчаться отримувати нові знання, аналізувати їх, взаємодіяти один з одним, досліджувати історичні проблеми в життєвому контексті і завжди мають кінцевий результат своєї діяльності, що сприяє усвідомленню ролі знань для розвитку особистості. Сучасній історичній галузі бракує наочності, тому метод проектів покликаний нейтралізувати цю прогалину.

Важливою метою розбудови української держави є розвиток всебічно розвиненої, активної та відповідальної особистості, яка вміє швидко приймати рішення в умовах постійних змін, адекватно реагувати, гнучко змінювати поведінку. Суттєві зміни, що мають місце у житті українського суспільства, нові соціальні умови його розвитку також підсилюють необхідність розвитку активності, самостійності та відповідальності як особистісних та професійних рис успішного фахівця.

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті закріпила положення про те, що підготовка конкурентоспроможних фахівців є центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики.

Вагомим аспектом професійної діяльності кожного фахівця є постійне поповнення й оновлення знань. Обсяг інформації, необхідний для плідної роботи за фахом, невідомо зростає. Вивчений матеріал швидко втрачає актуальність і потребує оновлення.

Тому навчання, орієнтоване лише на запам'ятовування, не може задовольнити сучасні вимоги до фахівця. Першочерговою є

проблема формування таких якостей людини, які дають можливість самостійно засвоювати нову інформацію, розвивати вміння та навички, необхідні для виконання діяльності на високому професійному рівні. Тому вітчизняна модель професійної підготовки, яка була спрямована в основному на передачу молодому спеціалістові необхідних знань, умінь і навичок, втрачає свою значущість.

Сьогодні при викладанні кожної навчальної дисципліни широко використовуються як традиційні, так і нетрадиційні методи навчання.

Жодним чином не відмовляючись від традиційних методів навчання у вищій школі, все частіше стали використовувати нетрадиційні методи, оскільки вони більше активізують здобувачів освіти, розвивають їхні індивідуальні здібності, ерудицію й уяву, сприяють діалогові між педагогом і здобувачами освіти, виявленню часом суперечливих проблем.

Аналіз попередніх досліджень показує зростання уваги до використання нетрадиційних методів навчання у середній та вищій школі. Деякі аспекти застосування нетрадиційних, зокрема інтерактивних, методів навчання розглянуто у працях С. Вітвицької [9], І. Дичківської [19], А. Кузьмінського [50], В. Нагаєва В. [56], В. Ортинського [5], В. П'ятницької [6], О. Резван О. [8], В. Стинської [10], Г. Цехмістрової [88-89].

Семинарське заняття з історії - форма навчального заняття, при якій педагог організовує дискусію навколо попередньо визначених завдань, до котрих здобувачі освіти готуються заздалегідь.

На кожному семінарському занятті педагог оцінює підготовлені учнями виступи, активність у дискусії, вміння формулювати і відстоювати свою позицію тощо.

Типи семінарських занять із історії:

Семінар з використанням евристичної бесіди:

- постановка та вирішення пізнавальних завдань;
- використання запитань і організація відповіді здобувачів освіти.

Семінар-диспут:

- здобувачі освіти в ситуаціях полеміки вчаться аргументовано захищати свої ідеали, думки, переконання, ідеї;
- наявність питань, що розглядаються;
- вибір методів роботи здобувачів освіти.

Семінар з виступами здобувачів освіти:

- видача індивідуальних завдань;
- виконання рефератів, доповідей, повідомлень;
- наявність обговорюваних питань чи проблем;
- форми роботи для вирішення питань, проблем.

Міждисциплінарний семінар:

- наявність проблемних запитань, запитань з декількох навчальних дисциплін;
- обговорення проблемних запитань;
- вибір форм і методів роботи здобувачів освіти.

Комбіноване семінарське заняття:

- постановка навчальних завдань;
- наявність цих завдань;

- доповіді, реферати, повідомлення, які переходять у розгорнуту бесіду або дискусію.

Семінар-практикум:

- наявність запланованих питань;
- складання відповідно до плану завдань творчого, пошукового та дослідного характеру;
- обговорення та вирішення поставлених завдань.

Види семінарських занять [90].

– **Семінар-колоквіум** – активна жвава бесіда на зазначену в плані тему, коли і педагог, і здобувачі освіти ставлять запитання, в обговоренні яких беруть участь усі здобувачі освіти.

– **Семінар-вивчення першоджерел** – обговорення і аналіз історичних джерел, їх критика, дешифрування, коментування та реконструкція історичних фактів.

– **Семінар-диспут** – дискусія навколо проблем, які по-різному тлумачаться, висвітлюються вченими різних наукових напрямків або в різних країнах.

– **Семінар-рольові ігри** – висвітлення позицій політичних діячів, відомих педагогів та вчених, з'ясування їх поглядів при висвітленні проблем розвитку суспільства у вигляді ділової гри.

– **Семінар-симпозіум** – обговорення усних виступів і підготовлених повідомлень.

– **Метод ситуацій (кейс-метод)** – використання опису реальних соціальних і економічних ситуацій, аналіз ситуацій, виявлення суті проблеми, пропонування можливих розв'язків і вибір кращих з них.

Форми і методи семінарського заняття урізноманітнюються в залежності від характеру навчальної дисципліни, теми, особливостей учнівської аудиторії та її реальних можливостей. Рекомендується також проводити змішані (комбіновані) види семінарських занять.

Кожне семінарське заняття має містити елементи дискусії між здобувачами освіти і активну участь всіх присутніх. На семінарських заняттях практикується використання мультимедійних і відеоматеріалів та Інтернет.

Призначення семінарських занять із історії: розвивати самостійність здобувачів освіти; вдосконалювати та поглиблювати закріплені знання; розвивати вміння і навички роботи з додатковою та довідковою літературою; вчитися виділяти головне; вчити здобувачів освіти користуватися різними формами роботи.

Вимоги до семінарських занять із історії

- високий організаційний, науково-методичний рівень семінарських занять;
- проведення семінарського заняття після прочитання циклу уроків чи лекцій на відповідну тему навчальної дисципліни;
- виділення науково обґрунтованого об'єму літератури самостійної роботи при підготовці до семінару.

Якісні характеристики семінарського заняття із історії:

- ефективність освітнього впливу на здобувачів освіти;
- відповідність планів семінарських занять програмі курсу;
- підготовка педагога, змістовність вступного і заключного слова, характеристика доповідей здобувачів освіти;
- глибина розгляду основних питань, уміння встановлювати міждисциплінарні зв'язки.

- активність учнів, здобувачів освіти;
- взаємодія в різних формах роботи;
- порядок обліку і контролю.

Педагог під час проведення семінарського заняття здійснює:

- контроль якості виступів здобувачів освіти, виконаної ними роботи;
- характеристику відповідей здобувачів освіти, вказує на недоліки, шляхи та засоби їх подолання;

Структура семінарського заняття із історії:

Організаційна частина

- ознайомлення з темою та планом заняття;
- визначення критеріїв оцінювання.

Навчально-дискусійна частина

- диспут на визначену тему за повідомленим планом;
- виступи доповідачів та їх опонентів;
- робота здобувачами освіти, що не взяли участі в диспуті, але готові до відповіді;
- рецензування та обговорення повідомлень;
- "мозковий штурм";
- висновок, узагальнення з кожного питання.

Заключна частина

- мотивована оцінка роботи здобувачів освіти;
- поточний контроль знань.

Здобувачі освіти повинні заздалегідь знати тему і мету семінару, отримати план або перелік питань, що виносяться на семінарське заняття. Питання до семінарського заняття формулюються так, щоб здобувач освіти мав змогу мислити або

висловлювати свої думки. Семінарське заняття повинно сприяти тому, щоб здобувачі освіти самостійно дійшли висновків і узагальнень щодо теми, яка виноситься на семінар. На семінарському занятті бажано застосовувати дискусійний характер, а здобувачі освіти матимуть змогу формувати систему поглядів на те чи інше явище. Найцікавішим буде той семінар, який ставитиме для здобувачів освіти певну проблематику, носитиме дискусійний характер [35].

Головна мета семінарського заняття полягає не в механічному повторенні теоретичного курсу (змісту лекцій), а в напруженій роботі думки, високій пізнавальній активності, виробленні практичних навичок застосування матеріалу.

Методичні рекомендації до семінарського заняття повинні мати такі елементи:

- номер і тему заняття;
- мету і завдання заняття;
- план семінару;
- за потреби словник або визначення найбільш важливих термінів, понять тощо;
- контрольні питання;
- порядок проведення семінару;
- критерії оцінювання роботи здобувачів освіти на семінарі;
- рекомендовану літературу та джерела інформації щодо теми, яка розглядаються.

Методичні вимоги до організації семінарського заняття:

- Наявність стабільного розкладу семінарських занять.

- Укладання списків рекомендованої літератури з поділом її на основну і додаткову із зазначенням сторінок першоджерел, що належать до конспектування (у відповідності з бюджетом часу, відведеного для самостійної роботи з даної дисципліни згідно вимог силабусу).

- Наявність методичних рекомендацій до семінарських занять.

- Забезпечення занять наочно-ілюстрованими матеріалами, сучасними комп'ютерними засобами навчання, письмовими завданнями, тестами тощо.

Важливу роль в удосконалюванні методики навчання відіграє впровадження у практику семінарських занять нетрадиційних методів активного навчання. Найбільш ефективними серед них є такі методи, як-от ігрове проєктування й аналіз конкретних ситуацій (кейс-метод).

У вищій школі встановилися типи семінарських занять: семінар, що націлений на поглиблене вивчення певного систематичного курсу та тематично міцно пов'язаний з ним; семінар, призначений для ретельного опрацювання окремих, найбільш важливих і типових у методологічному відношенні тем курсу чи навіть однієї теми; семінар або спецсемінар дослідницького типу, присвячений більш ретельній розробці часткових проблем науки [90, 45-56]; семінари-практикуми, присвячені обговоренню рівних варіантів розв'язання практичних ситуаційних задач і завдань.

При ігровому проєктуванні відтворюється процес створення або вдосконалювання умовного або модельованого об'єкта. В основі технології проведення таких занять лежать три стрижневих

елементи: 1) механізм визначення функціонально-рольових інтересів учасників ігрового проектування; 2) алгоритм розробки проекту; 3) механізм "експертної оцінки" проекту або ігрового "випробування проекту в дії". Такі технології навчання особливо ефективні, якщо вони реалізуються безпосередньо на підприємстві, де здійснюються впровадження нововведень, розробка й освоєння інновацій, що перетворюють ігрове проектування в моделювання реальних процесів [79, 21].

Аналіз конкретних ситуацій сприяє формуванню в майбутнього фахівця вміння формулювати й вирішувати завдання (проблему) у певних обставинах. Ситуаційні завдання суттєво відрізняються від навчальних завдань-вправ: якщо там завжди сформульована умова та вимога, то в ситуаційному виробничому завданні, як правило, таких параметрів немає.

Майбутньому фахівцеві під час вирішення подібних завдань необхідно, насамперед, розібратися в реальній ситуації, визначити, чи існує проблема, у чому власне вона полягає, самостійно визначитись, що йому відомо й що треба здійснити для ухвалення рішення.

Ситуаційне завдання може мати кілька варіантів рішення, які виявляться прийнятними в конкретній ситуації, що вимагає від фахівця вміння обрати з них найбільш оптимальний. У такий спосіб розвивається здатність визначати раціональні способи аналізу проблемної ситуації та шляхи її вирішення.

Аналіз конкретних ситуацій або кейс-метод - це ситуаційне завдання та інформація, необхідна для її вирішення, що розміщена в спеціальній папці (конверті).

Кейс (від англ, case - випадок, обставина, стан справ; доказ, аргумент) – модна та досить поширена форма проведення занять і здійснення контролю знань здобувачів освіти за окремою темою, конкретним курсом, а також для розроблення міждисциплінарних завдань і занять на професійну компетентність [11] у ході семінарських занять з будь-якої дисципліни.

Конструктор кейс-методу.

1. Вивчення здобувачами освіти тексту та змісту ситуації позааудиторно.
2. Ознайомлення зі структурою кейсу (ситуацією, наявними умовами, вимогами до результатів тощо).
3. Постановка викладачем завдання за кейсом.
4. Об'єднання здобувачів освіти у малі групи.
5. Робота здобувачів освіти у малих групах.
6. Презентація роботи груп.

Ігрове проектування та кейс-метод можуть бути застосовані в якості окремої частини семінарського заняття та значно покращити якість його проведення.

Існує досить поширена думка, що лекції та семінари повинен проводити один викладач. За цих умов можливі єдиний підхід до бачення окремих тем чи питань курсу, послідовність і чіткість засвоєння матеріалу, здійснення систематичного контролю за самостійною роботою здобувачів освіти.

Ефективність семінарського заняття можна визначити за наступними критеріями [13, с. 14]:

- цілеспрямованість: постановка проблеми, прагнення пов'язати теорію з практикою, з використанням матеріалу в майбутній професійній діяльності;

- планування; виділення головних питань, пов'язаних з профільючими дисциплінами, наявність у списку нової літератури;

- організація семінару: вміння викликати та підтримувати дискусію, конструктивний аналіз усіх відповідей і виступів, наповненість навчального часу обговоренням проблем, поведінка самого викладача;

- стиль проведення семінару: пожвавлений, з постановкою гострих питань, сприяння дискусії, збудження думки, прагнення висловити думку та ін.;

- управління групою: швидкий контакт із здобувачами освіти, упевнена поведінка в групі, розумні та справедливі взаємини зі здобувачами освіти;

- зауваження педагога: кваліфіковані, узагальнені, конкретизовані;

- здобувачі освіти ведуть записи на семінарах: регулярно, рідко, не ведуть.

Проблем на семінарі можна розглянути кілька, і всі обов'язково розв'язувати в групах. Але неодмінною умовою є наявність проблеми та робота з нею в групах, прийняття узгодженого рішення і діалог за підсумками роботи.

Діалог – це співробітництво учасників навчального процесу, з одного боку – різних груп здобувачів освіти, з другого – здобувачів освіти і викладача з метою спільного пошуку рішення. Тому воно направлено на пошук спільних знаменників, розширення і можливу

зміну власного погляду, відвертість у взаємовідносинах. Як доводять дослідження, групові дискусії сприяють засвоєнню 50% матеріалу.

Дискусії – це словесний обмін ідеями, думками з будь-якої теми. Корисні тим, що дають можливість активізувати розумову діяльність здобувачів освіти, уміння висловлювати власні думки, використовувати набуті знання.

„**Мозкова атака**” достатньо популярний засіб навчання у дискусії. Ведучий пропонує якусь проблему або життєву ситуацію, для її вирішення пропонується якомога більше альтернативних засобів, які потім аналізуються самими здобувачами освіти.

Форми організації дискусії.

„Дерево рішень” – метод усіх можливих варіантів. Цей метод застосовується при аналізі ситуацій і допомагає досягнути повного розуміння причин, які призвели до прийняття того чи іншого важливого рішення, події в минулому. Здобувачі освіти мають зрозуміти механізм складних рішень, роль викладача – заносити (можна залучати здобувачів освіти) у колонки переваги і недоліки кожного з них. В ході обговорення здобувачі освіти заповнюють таблицю.

Результати обговорюються, викладач порівнює отримані результати, відповідає на поставлені запитання. Дискусія проходить у стилі телевізійного ток-шоу.

Методика проведення дискусії:

1. Педагог ставить проблему, здобувачі освіти її обговорюють. У дискусії беруть участь за регламентом 3-5 здобувачів освіти.

2. Інші здобувачі освіти через 15-20 хвилин беруть участь в обговоренні.

3. Після закінчення дискусії педагог підбиває підсумки, дає оцінку учасникам дискусії.

Структуровані дебати. Це змагання між двома командами.

Основні умови:

- кожна команда повинна ретельно готувати свої аргументи: вирішити, які пункти, підтверджені джерелами та документами, висувають виступаючі, бути готовими до аргументів супротивників;

- учасники дебатів виступають послідовно.

Перемога надається команді, яка більш ефективно й аргументовано довела свої позиції і спростувала протилежні.

До активних форм навчання, які сприяють засвоєнню до 70% матеріалу, відносяться рольові ігри. Під час їх проведення розігруються ситуації, які здобувачам освіти не траплялися у повсякденному житті. Кожна рольова гра може тривати декілька хвилин, за цей час студент має розіграти певну ситуацію всіма придатними для цього засобами. Метою рольових ігор є допомога здобувачам освіти у дослідженні їх почуттів, думок та дій у вільній сприятливій обстановці. Рольові ігри можуть дати багатий матеріал для обговорення.

Методика проведення:

- сформулювати пр облему, яку буде ілюструвати рольова гра;
- визначити відповідно до сценічних ситуацій дійових осіб, їх кількість;

- вибрати спостерігачів рольової гри;

Рольові ігри імітують реальні життєві події, тому вони повинні стосуватися проблем, на які немає однозначної відповіді. Педагог, не нав'язуючи своє бачення, може підкреслити ті моменти, в яких

вдалося досягти згоди, і залишити відкритими ті, які потребують подальшого обговорення.

Нові потреби суспільства й особистості визначили соціальне замовлення до системи вищої освіти. Навчальна діяльність дуже специфічна, й у першу чергу тому, що організовується не суб'єктом діяльності, не тим, кого навчають, а іншою людиною; у вищій школі - викладачем. Кінцевою метою навчання є формування способу дій, що забезпечують здійснення фахівцем майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, у сучасній педагогіці має місце багатоваріантність форм і методів інноваційного навчання, спрямованих на якісне засвоєння знань здобувачами освіти, розвиток їх розумової діяльності, виявлення умінь та навичок критичного осмислення проблем, набуття досвіду самостійного опрацювання навчального матеріалу, пошукової роботи, набуття якостей, які стануть у нагоді в подальшому житті.

За Концепцією Нової української школи, наскрізними вміннями й навичками 21 століття є читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Умовою формування ключових компетентностей і наскрізних умінь та навичок є впровадження в освітній процес таких методів і прийомів навчання, які забезпечують розвиток критичного мислення, інтелектуальних здібностей, підвищують

дієвість навчання. Проблема полягає в тому, як донести навчальний матеріал, щоб привернути увагу учнів до нього, щоб він не викликав «відторгнення» як «щось набридливе».

Відомо, інформація має великий вплив на людину, особливо коли вона сприймається різними органами чуттів і є джерелом наших уявлень про світ.

Я.А.Коменський зазначав: “Якщо будь-які предмети відразу можна сприйняти кількома чуттями, нехай вони відразу сприймаються кількома чуттями. Усе, що тільки можна, давати для сприймання чуттям, а саме: видиме – для сприймання зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, доступне дотикові- через дотик”[2].

Відомо, що 90% інформації надходить в мозок через візуальні канали. Візуалізація виражає ідею; структурує, допомагає зрозуміти та запам’ятати; ефективно задіює тіло і мозок.

Новою, але надзвичайно ефективною, формою візуалізації навчального матеріалу у педагогічному процесі сьогодні є технологія створення карт знань.

Кarti знань (майндмеппінг, ментальні карти, карти роздумів, концепт-карти) – це зручна і ефективна техніка візуалізації мислення і альтернативного запису. У сучасному розумінні – це спосіб зображення процесу загального системного мислення за допомогою схем. Практика використання карт знань показує, що MindMaps – це найкращий інструмент на сьогоднішній день для структурування та обробки інформації.

Вони дозволяють прискорити процес вивчення навчального матеріалу, підвищити кількість інформації, що запам’ятовується, і

головне, дають можливість реалізувати основне завдання вчителя на сьогодні – навчити дитину вчитися.

Концепція карт заснована на теорії Девіда Осубела. Його основна ідея – це представлення нових ідей, теорій і понять через вже наявні ідеї, досвід та поняття.

У 60-ті роки теорію розвинув професор Джозеф Новак. Він розробив правила створення інструменту для опрацювання нових концепцій – концепт-карт.

Подальший розвиток теорія отримала завдяки Тоні Б'юзену. У 1974 році він опублікував книгу «Працюй головою», де описав метод ментальних карт MindMaps. На основі його роботи були розроблені десятки комп'ютерних програм, завдяки яким складання карт поступово стало поширюватися [34, 12-17].

Особливість технології майндмепінгу полягає у використанні радіального запису та побудові схематичних рисунків як альтернативи традиційному лінійному запису. В інтелект-карті головна тема, на якій акцентується увага, розміщується у центрі, у фокусі уваги і розкривається через ключові слова, що розміщуються на різнокольорових гілках, які розходяться від центру. Подібний спосіб запису дозволяє необмежено удосконалювати та доповнювати інтелект-карту, покращувати її якість, ефективність, оригінальність, привабливість за допомогою кольору, малюнків, символів, аббревіатур.

Мета створення карт може бути різною: запам'ятовування складного матеріалу, передача інформації, прояснення для себе якогось питання. Їх можна використовувати у великій кількості

різноманітних ситуацій: в професійній діяльності, у навчанні, для індивідуального планування тощо.

Існують певні правила створення інтелект-карт, розроблені Тоні Бьюзеном, які детально описані в його книзі “How to MindMap” [51].

Важливо розміщувати слова на гілках, а не в ромбах і паралелепіпедах тощо. Важливо і те, що гілки повинні бути живими, гнучкими, загалом, органічними. Малювання ментальної карти в стилі традиційної схеми повністю заперечує ідеї майндмепінгу. Це сильно ускладнює рух погляду по гілках і вносить багато зайвих однакових, а отже монотонних, об’єктів.

Писати на кожній лінії тільки одне ключове слово. Кожне слово містить тисячі можливих асоціацій, тому склеювання слів зменшує свободу мислення. Роздільне написання слів може привести до нових ідей.

- Довжина лінії повинна дорівнювати довжині слова. Це простіше і економніше.
- Пишіть друкованими літерами, якомога ясно і чітко.
- Варіювати розмір літер і товщину ліній залежно від ступеня важливості ключового слова.
- Обов’язково використовуйте різні кольори для основних гілок. Це допомагає цілісному і структурованому сприйняттю.
- Часто використовувати малюнки і символи (для центральної теми малюнок обов’язковий). Іноді ментальна карта взагалі може цілком складатися з малюнків [35, 2-17]..
- Прагнути такої організації простору, щоб не залишалося порожнього місця, а гілки не розміщувалися дуже щільно. Для

невеликої ментальної карти використовуйте аркуш паперу формату А4, для великої теми – А3.

- Гілки, що розрослися, можна укладати в контури, щоб вони не змішувалися з сусідніми гілками.
- Розташовувати лист горизонтально. Таку карту зручніше читати.
- Для створення карт знань крім паперу і олівця, можна використовувати спеціальне програмне забезпечення і мережеві сервіси. Ці програми умовно можна розділити на безкоштовні, платні та онлайн.

Ментальна карта – це незамінна маршрутна карта-пам'ятка, яка дозволяє від початку організувати інформацію так, щоб мозку було легко працювати з нею. За допомогою такої карти кожен зможе швидше та легше запам'ятовувати та згадувати потрібні факти (порівняно з традиційними записами). Таким чином учень графічними способом фіксує свої думки та робить узагальнення.

Створення інтелект-карт – цікавий та захопливий процес, який точно сподобається вашим учням. Але не можна не визнати, що на роботу над картою доведеться витратити багато зусиль та часу [51].

Ментальні карти доцільно використовувати у викладанні під час таких етапів уроку:

1. Пояснення теми – при використанні ментальної карти складні поняття можуть бути пояснені і представлені в систематичному вигляді.

Застосування цих карт допомагає вчителю донести до учнів чітке узагальнене уявлення того матеріалу, який вивчається; знижується ризик неправильної інтерпретації важливих понять.

2. Закріплення матеріалу – використання ментальних карт допомагає закріпити формування нових понять в учнів. Це дає можливість візуалізувати ключові поняття та узагальнити їх взаємозв'язок.

Перевірка знань – за допомогою ментальних карт перевіряються знання, і можна виявити, який матеріал був неправильно засвоєний учнями.

Використання цих карт може допомогти вчителю в оцінюванні саме процесу викладання. Успіхи учнів можуть бути проконтрольовані за допомогою ментальних карт.

Крім того, ментальна карта дозволяє буквально з першого погляду визначити ті питання, у наочній сфері яких асоціативний ланцюжок в учня з якихось причин виявляється порушеним. Учитель отримує ясне і об'єктивне уявлення про знання, які учні засвоюють. Використання ментальних карт також забезпечує величезну економію часу[95].

Основні правила створення ментальних карт

1. Беремо чистий аркуш паперу і в самому центрі виписуємо ключове поняття тієї проблеми, яку ми будемо вирішувати або тієї тези, яку ми хочемо запам'ятати, розвинути, презентувати тощо.

2. Тепер потрібно спробувати зобразити його графічно. Тут можуть допомогти будь-які асоціації, у тому числі й жартиліві.

3. Від основної тези відводимо кілька стрілок. Кожна стрілка закінчується новим поняттям, тезою, визначенням, які складають структуру нашого вихідного поняття.

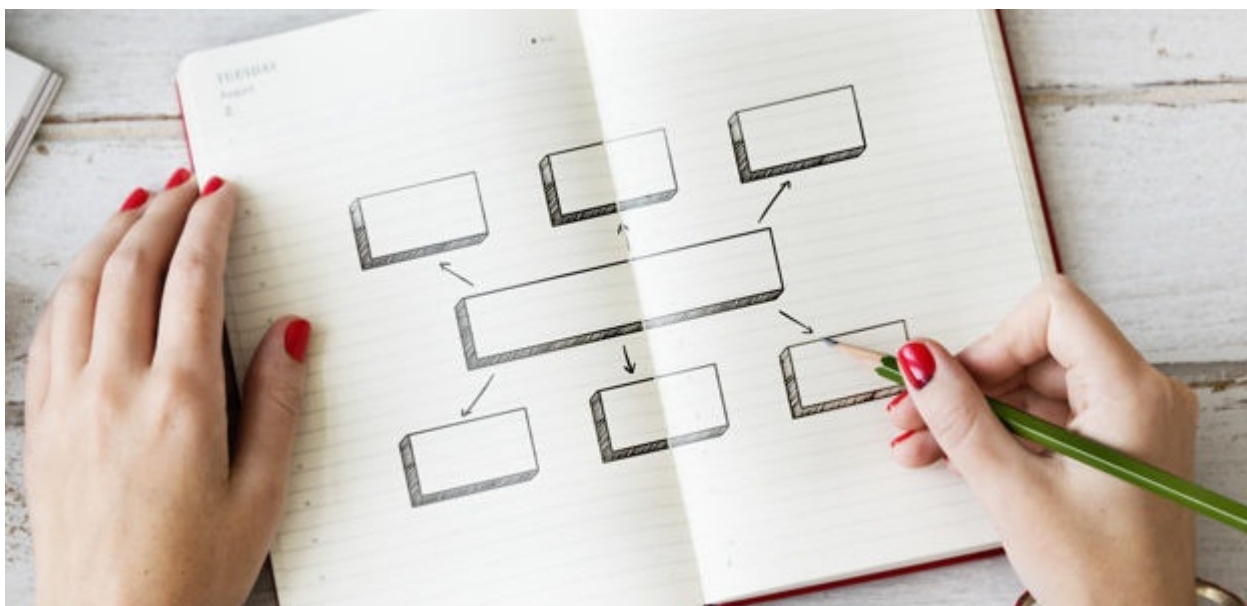
4. Кожну нову тезу забезпечуємо графічним зображенням. Новим тезам встановлюємо логічні зв'язки (теж стрілками, але іншими - пунктирними або іншого кольору). Від нових тез також йдуть стрілки до дрібніших понять, і так заповнюється весь лист.

7. Об'єм навчального матеріалу з історії дуже великий. Тому з'являється нагальна потреба в застосуванні методу «згортання» великих блоків інформації до найголовніших понять. Карти знань можуть стати мотиватором до більш інтенсивного навчання, а також заміною текстових конспектів.

Отже, учителям історії загальноосвітніх навчальних закладів важливо проводити корекцію викладання предмета відповідно до вимог сьогодення, роблячи крок уперед, тому що нові методики забезпечують: успішність, дисципліну, реалізацію навчальних програм, результативність роботи вчителя, подальше зростання та розвиток можливостей учнів.

П'ять найкращих інструментів для створення карт знань

Карта знань – це сукупність діаграм та схем, які дозволяють наочно продемонструвати думки і тези, які пов'язані між собою та об'єднані загальною ідеєю. Карти знань сьогодні використовують практично всі, що пов'язане з їхньою зручністю, можливістю легко та наочно впорядкувати ідеї, думки та знання. Саме тому карти знань мають багато назв – інтелект-карти, карти розуму, ментальні карти, карти думок, діаграми зв'язків, а процес створення таких карт називають майндмеппінгом. Всі ці назви пояснюються походженням слова, адже «mind» перекладається як «розум».

А ще психологи впевнені: малюючи карти олівцями на папері, людина дійсно стає розумнішою і розкриває потенціал свого мозку, що важливо для учнів та вчителя при впровадженні формувального оцінювання. Але корисніше малювати карти знань спільно з іншими, проте це важко зробити, якщо використовувати лише папір та олівці чи фломастери, і тут на допомогу можуть прийти онлайн-інструменти, з допомогою яких можна створити,

налаштувати та публікувати карти знань. То ж, пропонуємо п'ять найкращих інструментів для створення карти знань.

MindMeister

Посилання на сайт: <https://www.mindmeister.com/>

Особливості MindMeister:

- Потрібна реєстрація.
- Є стандартні шаблони (близько 60 штук) і можливість завантажувати свої картинки або фони.
- Картою легко поділитися з колегами, давши вибіркоче право редагувати карту.
- Інтегрується з Google-інструментами, а також Dropbox, Evernote, Twitter і т.д.
- Безкоштовний базовий пакет: у ньому всього 3 карти. Експортувати їх можна тільки у вигляді тексту, також можна отримувати по одній карті за запрошеного друга.

MindMup

Посилання на сайт: <https://www.mindmup.com/>

Особливості MindMup:

- Можливість створення карти знань з додатка Google Диск.
- Присутній всі основні можливості для створення якісного дизайну.
- Просте управління.
- Безкоштовний експорт в PDF (посилання доступне протягом доби).
- Карти синхронізуються, якщо на пристроях один акаунт

- Імпорт картинок з диска або хмари в 2 кліка.
- Безкоштовний пакет: користувачі безкоштовної версії можуть створювати загальнодоступні карти до 100 Кб терміном на 6 місяців.

Mindomo

Посилання на сайт: <https://www.mindomo.com/>

Особливості Mindomo:

- Три аккаунта: вчитель, бізнесмен, студент.
- Пропонується 24 шаблони карт.
- Можливість спільної роботи над картою декількома користувачами. При зміні карти приходять повідомлення на електронну пошту.
- Є можливість резервного копіювання.
- Додаються аудіо- та відео-записи, зображення, гіперпосилання, іконки, символи;
- Встановлюється пріоритетність завдань, додаються коментарі до блокам.
- Безкоштовний пакет: 3 карти знань.

Coggle

Посилання на сайт: <https://coggle.it>

Особливості Coggle:

- Підказки англійською.
- Своєрідне управління. Нові гілки, наприклад, з'являються подвійним натисканням, колірна схема виникає при натисканні правою кнопкою.
- Експорт в форматах PNG, PDF.
- Спільна робота над картою. Є чат і коментарі.

- Історія змін. За шкалою рухається бігунок, повертаючи карту на потрібний відрізок редагування.

- Більше 1600 іконок.
- Доступна галерея чужих карт.
- Синхронізація з Google Диском.
- Безкоштовний пакет: 3 карти знань.

Draw.io

Посилання на сайт: <https://about.draw.io/>

Особливості Draw.io

- Не потрібна реєстрація, натомість при першому вході слід вибрати, куди зберігати файли. Якщо в хмару (наприклад, Google Диск), то потрібна авторизація через відповідний сервіс.

- Файли зберігаються не в Draw.io, а в хмарному сховищі – на Google Диску, OneDrive або жорсткому диску комп'ютера.

- Багатофункціональний інструмент. Крім інтелект-карт, можна робити блок-схеми, інфографіку, проектувати макети сторінок.

- Є онлайн і десктоп-версії.

- Інструмент безкоштовний без будь-яких обмежень.

Використання ментальних карт у процесі навчання мають низку переваг перед традиційними способами подання і запису інформації:

- активізується навчальна діяльність учнів;
- набувають розвитку інтелектуальні здібності, креативне та критичне мислення;
- розвивається здатність до аналізу, синтезу, вміння роботи висновки;

- формують творчість, уяву, образне мислення;
- підвищується рівень сформованості комунікативних навичок;

- формуються товариські відносини у роботах в групах.

Ефективність використання металевих карт характеризуються високим рівнем мотивації та пізнавального інтересу до вивчення математики, що в свою чергу дозволяє здобувачеві освіти проявити свої знання та навички.

Приклад використання ментальної карти.

На нашу думку, прийом використання ментальних карти має невичерпні можливості взаємодії у спільній діяльності учителя та учнів. Саме у цьому я вбачаю перспективу подальшого використання ментальних карти у освітньому процесі.

Дидактичні ігри у процесі викладання історії як ефективний педагогічний засіб.

Технологізація процесу навчання – це веління нашого часу, коли школа зіштовхнулася з такими проблемами, як зниження мотивації до навчання, навчальні навантаження, підвищення рівня захворюваності учнів, зменшення кількості навчальних годин, збільшення обсягів інформації. У цей час вчителю необхідно не тільки викликати інтерес до свого предмета, а й постійно його підтримувати. Вважаємо, що урок історії також не повинен зводитись до простого, сухого заучування тексту, дат, термінів. Щоб учні запам'ятали, засвоїли матеріал, його подача має бути цікавою, динамічною, доступною.

Існує безліч різних прийомів організації занять, які допоможуть дітям виявити свої можливості. Напевно багато хто з вас пам'ятає, наскільки популярними були в недавньому минулому так звані сценарні уроки, різного роду ігрові уроки, заочні подорожі, усні журнали тощо. Згодом їхня популярність значно зменшилася. Ми пропонуємо звернути увагу на використання гри під час уроку як педагогічного засобу. У своїй практиці намагаюся по-новому переглянути різні види ігор, максимально під'єднавши самих учнів до збору та обробки матеріалу, зробивши урок продуктивним, цікавим. Адже застосування гри у педагогічному процесі завжди активізує діяльність, увагу учнів, робить педагогічну взаємодію більш конструктивною.

Термін «гра» пояснюється у різних довідкових джерелах як жарт, сміх, легкість, задоволення, розвага, забава, заняття з метою розваги, отримання задоволення.

Характерною особливістю гри є її двоплановість: з одного боку, учасник виконує реальну діяльність, здійснення якої передбачає виконання комплексу дій та операцій, пов'язаних із вирішенням цілком конкретних, часто нестандартних завдань; з іншого – низка аспектів цієї діяльності має умовний характер. Гра як педагогічний засіб є цілеспрямованою формою організації діяльності учнів в умовних ситуаціях їхнього оптимального розвитку.

Гра є універсальним педагогічним засобом, можливості використання якої у взаємодії із учнями безмежні. Проведення дидактичних ігор з історії вимагає підготовки та уважності до деталей. Ось кроки, які можна виконати для успішного проведення таких ігор [36]:

1. **Ціль ігри:** Заздалегідь визначте основну мету гри. Чи хочете ви, щоб учні покращили своє розуміння певного історичного періоду, події чи особи? Чи має гра допомогти усвідомити певні концепції чи принципи?

2. **Обирайте відповідні ігри:** Виберіть ігри, які найкраще відповідають вашим цілям та потребам учнів. Наприклад, рольові ігри можуть бути ефективними для збагачення розуміння перспектив різних історичних фігур, тоді як квізи чи картографічні ігри можуть допомогти в запам'ятовуванні дат та подій.

3. **Поясніть правила:** Перед початком гри ретельно поясніть всі правила та умови участі. Впевніться, що всі учасники розуміють, як гра працює і як можна здобути перемогу.

4. **Підготовка матеріалів:** Перед грою переконайтеся, що у вас є всі необхідні матеріали: питання для квізу, карти для

картографічних ігор, ролі для рольових ігор тощо.

5. **Фасилітація гри:** Ваша роль як ведучого або фасилітатора полягає в тому, щоб забезпечити правильний хід гри та вирішувати будь-які конфлікти чи непорозуміння, що можуть виникнути під час гри.

6. **Обговорення після гри:** Після завершення гри обговоріть з учнями їхні враження та висновки. Порадьте їм звернути увагу на те, які нові відомості вони здобули, і як це може вплинути на їхнє розуміння історії.

За допомогою цих кроків ви зможете ефективно провести дидактичну гру з історії, яка буде як веселою, так і корисною для учнів.

Ігри цілеспрямовано знайомлять із різними історичними явищами та подіями. Участь у грі розвиває уяву, образне мислення, фантазію, тож ігрова діяльність є засобом та умовою оптимального інтелектуального розвитку учнів, оптимізації їх розумової діяльності.

Гра «Табула раса»

Мета: ефективне опрацювання оповідань історичного змісту.

Хід гри: Перед початком роботи з текстом вчитель звертає увагу дітей на дошку з підготовленими наперед запитаннями. Відповіді на них діти знаходять, опрацювавши оповідання.

Логічний ланцюг Квінтіліана

- ▣ Учні працюють у парах, створюють логічну схему до питання.
Запропонувати представити свою роботу 2-3 парам.

Приклад

Розглядаючи питання про Кревську унію, можна використати прийом «Логічний ланцюжок Квінтиліана»:

- ≡ - Що? (об'єкт) – Кревська унія
- ≡ - Де? (місце) – Крево
- ≡ - Коли? (час) – 1385 рік
- ≡ - Хто? (суб'єкт) – литовський князь Ягайло, польська королева Ядвіга
- ≡ - Для чого? (мета) – захист від Тевтонського ордену
- ≡ - Чим? (засоби) – укладення союзу
- ≡ - Як? (форма) – династичний шлюб.

Гра «Оживи, герою!»

Мета: сприйняття учнями особи героя історичного оповідання.

Хід гри: перед читанням учитель розподіляє ролі між учнями і пропонує прочитати за ролями [40].

Учням, які не беруть участі в інсценізації можна запропонувати визначити, хто з «акторів» виконував роль найбільш вдало, чий образ – історично правдивий.

Гра «Відгадай героя»

- Гра «Відгадай героя». Подається презентація і учнів відгадують героїв та події. Можна використовувати на уроці культури певної доби та епохи. Гра привчає учнів логічно мислити, правильно ставити питання, шукати правильні відповіді, робити висновки.

Гра «Хронологічний літак»

Мета: тренувати хронологічну пам'ять.

Хід гри: На паперовому літачку напишіть дату, місце події і запустіть „хронолітак”: до кого на парту він сяде, той і опиниться у „іншому часі”. Учень, який опинився в „іншому часі”, розповідає про те, що він там бачив.

Гра «Дата, подія, історична особа»

Мета: повторити вивчений матеріал.

Хід гри: Вчитель просить одного з учнів назвати героя, іншого – історичну дату, а третього – подію. Перший учень називає ім'я історичної особи, наступний учасник – дату, пов'язану з цією особою, а третій – називає подію, що з ним пов'язані.

Гра "Хто це?"

Назвить політичних діячів СРСР, зображених на фото та установіть хронологічну послідовність їхнього керівництва.

Гра "Хто це?"

Назвить політичних діячів СРСР, зображених на фото та установіть хронологічну послідовність їхнього керівництва.

Ленін В.І.
30 грудня 1922-
21 січня 1924

Сталін Й.В.
19 грудня 1930
5 березня 1953

Хрущов М.
С.
7 вересня 1953

Брежнев Л.І.
14 жовтня 1964-
10 листопада 1982

Горбачов М.С.
11 березня 1985-
25 грудня 1991

Гра «Музейний реставратор»

На основі вивченого учні залюбки виконуватимуть різноманітні пізнавальні завдання: «реставруватимуть» архітектурні споруди, фрескові чи мозаїчні зображення й макети давніх міст, трипільські горщики тощо. Школярі також залюбки «реставруватимуть» деформований історичний текст[44, 23-24].

Гра реставруй особу

Питання 1

Чий портрет
зображено на
двох гривнях?

Вірна відповідь

Портрет князя Ярослава Мудрого.
Реконструкція за черепом,
робота Михайла Герасимова

Гра "Бюро знахідок"

Учням показуються предмети, які історично пов'язані з діяльністю певної особи чи держави. Учні повинні встановити, якому діячу або якій державі належали дані предмети.

Наприклад, чай, рис, папір, шовкову хустку учні повинні співвіднести зі Стародавнім Китаєм, шахи – зі Стародавньою Індією, фініки – з Фінікією[41; 42].

Гра «Перекладач».

- ▣ Ця гра доцільна при роботі з термінами. Труднощі засвоєння різних дефініцій обумовлюються складністю наукової мови. І найчастіше школярі просто зазубрюють визначення, не розуміючи їхнього змісту. У процесі гри школярам пропонується перекласти історичну фразу і наукової мови доступною. Наприклад:
- ▣ Інтелігенція- соціальний прошарок людей, професійно зайнятих розумовою працею, розвитком та поширенням культури у суспільстві.
- ▣ Учитель пропонує всім бажаним висловити різні варіанти. Найцікавіші, доступні і лаконічні фрази можуть записуватися у спеціальній історичній розмовник, що міститься,

Гра "Рекламний плакат"

Ця вправа дозволяє подивитися на заздалегідь вивчений матеріал із практичної точки зору. Завдання полягає в тому, щоб створити рекламу тієї країни, яка вивчається. Текстовий та ілюстративний матеріал повинен інформувати потенційних туристів про визначні історичні пам'ятки, які тут знаходяться. Реклама може містити символ країни, девіз, яким можна передати найцікавішу інформацію.

«Дерево пізнання».

«Дерево пізнання»

Умови цієї гри

- = тех дуже прості, учнем пропонується до певної частини вивченого матеріалу (можливо, й до цілого уроку) скласти 1-3 запитання залежно від рівня підготовленості класу). Запитання заготовуються на маленьких аркушах (краще, щоб у формі листочків дерева) і подаються учителю. Наймістовніші з них, учитель відзначає як запитання-переможці й причіплює до «дерева пізнання» (малюнок на ватмані, прикріплений до дошки). На наступному уроці перевірка засвоєного може відбутись у межах тієї ж гри: учні знімають листочки з дерева, відповідаючи на складені питання.

Чим майстерніше складена дидактична гра, тим більш уміло прихована дидактична мета. Оперувати вкладеними у гру знаннями школяр навчається ненавмисно, мимоволі, граючи. Найкращі дидактичні ігри складені за принципом самонавчання, тобто так, що вони самі спрямовують учня на оволодіння знаннями та вміннями.

Гра як педагогічний засіб служить розвитку інтуїції, формування досвіду творчої діяльності учнів. Уміння учасників діяти не за взірцем, а оригінально – це умова успішності будь-якої гри. Участь у грі детермінує в учнів формування таких моральних та вольових якостей, як справедливість, взаємовиручка, цілеспрямованість, доброта, зібраність, організованість. У грі

формуються комунікативні вміння та навички учнів.

Досвідчені вчителі стверджують, що ігри викликають у школярів живий інтерес до предмета, дозволяють розвинути індивідуальні особливості кожного учня, виховують пізнавальну активність. У кожного вчителя повинен бути запас відібраних апробованих дидактичних ігор для використання під час уроків та позаурочної діяльності.

ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ПОШУКОВОЇ РОБОТИ УЧНІВ У ШКОЛІ.

Сучасний світ одним із важливих стратегічних завдань системи освіти будь-якої країни висуває вимогу формування особистості з високим рівнем інтелектуальної культури, орієнтованої на безперервний саморозвиток, що визнає пріоритет загальнолюдських цінностей. Реалізація цього завдання можлива, у тому числі, за допомогою залучення школярів до науково-дослідної роботи, бо лише творча особистість, спроможна створювати, управляти, пропонувати нові теорії, нові технології, нові напрямки розвитку, знаходити шляхи виходу зі складних нестандартних ситуацій [70, 121].

Євроінтеграційні процеси, до яких залучена Україна, дедалі глибше, незважаючи на війну, охоплюють усі сфери життєдіяльності, що віддзеркалюється у сфері науки, освіти та виховання. [70, 121].

Тому, забезпечення кожному учневі умов та можливостей використання свого творчого потенціалу, є на сьогодні одним із найважливіших завдань загальноосвітніх закладів України.

У цьому контексті особливої уваги заслуговують, також, питання мотивації школярів до науково-пошукової роботи, підвищення їх інтересу до самостійного пошуку нових знань.

Відповідно «Державного стандарту базової і повної середньої освіти» передбачено формування в учнів вже в основній школі вміння знаходити інформацію, аналізувати, інтерпретувати та оцінювати її, характеризувати явища і процеси суспільного життя, встановлювати зв'язок між подіями та явищами,

формулювати, висловлювати та доводити власну думку, робити висновки. А також учень повинен мислити критично, працювати з різними джерелами інформації та формулювати історично обґрунтовані запитання. Все це вимагає застосування у навчанні самостійної науково-пошукових і дослідницьких методів. [14].

На жаль, формування мотивації в учнів до самостійної науково-пошукової роботи є однією з головних проблем сучасної школи, що обумовлено безконечним оновленням змісту навчання, недостатньою мотивацією педагогів організувати таку науково-пошукову роботу для своїх учнів, умовами війни в Україні після російського вторгнення 2022 року.

Але, разом із тим, всякі війни і експерименти колись закінчуються, а у сучасному суспільстві затребуваним є лише конкурентоспроможний випускник закладу освіти. Лише такий випускник, згодом, зможе виявити проблему, зрозуміти й вивчити її, а й самостійно запропонувати нестандартне її розв'язання, яке буде і оригінальним, і креативним. Лише такий випускник зможе стати сучасним воїном, який захистить свою землю від ворогів. Бо давно доведено на практиці, що науково-пошукова, дослідницька діяльність — це вищий щабель у розвитку творчого потенціалу учня.

Окрім того, російсько-українська війна дуже яскраво продемонструвала, що в умовах вторгнення держави-агресора, чий воєнний потенціал переважає український у 20 разів, вистояти, успішно чинити опір агресору, українці змогли лише завдяки інтелектуальній перевазі і завдяки застосуванню новітніх технологій на полі бою. Цю гібридну війну вже названо «війною

дронів», і дуже добре, що українська система освіти, яка досить довго, повільно розверталася і продовжує розвертатися, від радянської до сучасної української освіти – освіти сучасних інноваційних технологій – зуміла забезпечити нашу армію нестандартними захисниками, які уміють творчо і креативно мислити.

Окрім того, сучасне українське виробництво, як і розвинуте світове, переживає структурні та технологічні перебудови, які вимагають вивільнення працівників, котрі мають низький професійний рівень. Поступово зникають галузі виробництва, що потребують застосування важкої фізичної праці.

Майже в кожную професію впроваджуються елементи автоматизації, комп'ютерних технологій, нових систем зв'язку, нанотехнологій, робототехніки. Виробничі процеси розробляються все більше за новітніми 3-D технологіями. Ось чому попит на кваліфікованих робітників за останні роки став досить великим. [26,2]

Сучасних українських учнів зараз, насправді, чимось особливо здивувати важко: Україна є одним зі світових лідерів за кількістю найкращих програмістів, ми є «державою у смартфоні», державою із найдешевшим швидкісним Інтернетом. Учні дещо розуміються у сучасних технологіях, легко користуються можливостями Інтернету. Допомогти їм стати конкурентоспроможними – це основне завдання сучасної школи.

У реалізації цього завдання дуже допоможе використання інноваційних технологій при організації науково-пошукової роботи у школі.

Сучасні вчителі мають у своєму арсеналі безліч нових форм та методів, різноманітних технологій викладання навчального матеріалу для організації науково-пошукової роботи в школі. Досвідчений вчитель завжди використає необхідні педагогічні технології та створить свій арсенал інновацій. Разом із тим, педагогічним працівникам доводиться самостійно розв'язувати такі завдання, які раніше не входили до його компетенції – прогнозування, проєктування, розроблення авторських освітніх програм, оптимізація всіх аспектів освітнього процесу тощо. Тому, особливої актуальності набувають питання підвищення й розвитку професійної компетентності освітян [8,.88].

Дуже корисну інформацію щодо різномайття педагогічних інновацій вчитель зможе отримати із параграфу колективної монографії «Інноваційні технології в сучасному інформаційному просторі», авторки Ірини Кожем'якіної, який має назву «Навчальні технології у форматі сучасного освітнього простору» [49].

Авторка зазначає, що інноваційні технології навчання, в контексті сучасних досліджень, – це, насамперед, орієнтація на процес навчання, особистісні досягнення учнів, чітке визначення завдань уроку, використання активних та інтерактивних методів навчання, зв'язок з раніше вивченим і власним досвідом учня, формування в учнів умінь самостійно здобувати знання і застосовувати їх на практиці, тобто формувати компетентну, креативну і критично мислячу особистість. [48, 249].

Сучасні засоби і методи навчання зацікавлюють учнів, пробуджують у них внутрішню мотивацію, навчають самостійно розмірковувати, сприяють формуванню гуманістичних цінностей,

створюють атмосферу співробітництва, взаємодії. Це передбачає зміну моделі навчання з авторитарно-дисциплінарної на особистісно орієнтовану, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємодія, творча співпраця. [26, 4]

Педагоги, організовуючи науково-пошукову роботу учнів, повинні сприяти формуванню їх ключових компетенцій, навчити їх методам самоосвіти, що дозволить їм мислити самостійно і вміти застосовувати свої знання і вміння на практиці.

Відносно педагогічного процесу, то інновації в освіті є нововведенням, що спеціально спроектоване, розроблене чи випадково відкрите завдяки педагогічній ініціативі. Змістом інновації виступають: науковотеоретичні знання, що визначаються певною новизною; нові результативні освітні технології; розроблений та технологічно описаний проєкт дієвого інноваційно-педагогічного досвіду, який готовий до впровадження. За законом України «Про вищу освіту» до основних завдань вищої освіти належить «забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності».

Які ж інноваційні технології доцільно застосовувати при організації науково-пошукової роботи у школі? По суті, такі ж, як при організації будь-якого уроку.

На думку сучасних дослідників, українська педагогічна освіта зараз проходить 4 етап розвитку технологій навчання, так званий інтерактивний вид навчання. Коли створюються комп'ютерні аудиторії, центри дистанційного навчання. Збільшується кількість і поліпшується якість програмованих

засобів навчання, широко використовуються інтерактивні системи. Головне в даній педагогічній технології – це проектування процесу формування особистості здобувача. Такий підхід має гарантувати педагогічний успіх незалежно від майстерності педагога. Сумніви освітян і психологів викликає звуження комунікативного поля взаємодії педагога і здобувача, що може негативно вплинути на формування гармонійно розвиненої особистості. [29, 6].

При організації науково-пошукової роботи у школі важливими її складовими є інтерактивні методи навчання. Ключову роль у цьому процесі також відіграють компетенції викладацького складу закладів освіти, такі як комунікативні, лідерські, дослідницько-аналітичні, самоідентичності, справедливості, здатність до навчання впродовж життя та емпатія, яка полягає у розумінні та співпереживанні до учнів під час їхньої пізнавальної та комунікаційної діяльності. Головною компетенцією професійного педагога є забезпечення освітнього середовища, що сприяє формуванню повноцінної особистості – людини, яка володіє глибокими знаннями і культурою, є представником гуманістичної педагогіки. Це сприяє розвитку їх багатогранного духовного світу та високого професіоналізму [6, 34].

Також, характерними ознаками сучасної освіти є становлення та розвиток гуманістичної парадигми, яка виокремлює значимість цінності та гідності людей з метою підвищення їх активності, свобод та самостійності. Отже, вдосконалення й впровадження інноваційних технологій навчання

особистісно орієнтованого спрямовання спонукатимуть молоде покоління до саморозвитку, самовдосконалення, самоствердження [80, 22].

Методика особистісно орієнтованого навчання передбачає побудову освітнього процесу на засадах взаємодії між учителем та учнем, що спрямована на спільне формування програмної діяльності. Цей підхід передбачає індивідуальний вибір учнем змісту та форми навчального матеріалу, а також його мотивацію та бажання використовувати отримані знання самостійно. Основна увага зосереджена на навчальному діалозі між учнем та вчителем.

Важливою є відмова від авторитарного стилю навчання і виховання. Як зазначав І.Д. Бех, освітній підхід особистісно орієнтованого навчання наполягає, що лише особистість є центром освітнього процесу в контексті розвитку її самобутності та самоцінності, а також суб'єктивного досвіду, що дозволяє враховувати індивідуальні потреби та можливості кожного [7, 128]

Важливим є застосування технологій, що спрямовані на формування творчої особистості в освітньому процесі. Це спонукає до розвитку інтелектуальних здібностей, до створення та впровадження інновацій. Сучасні наукові дослідження підтверджують можливість формування та розвитку творчих здібностей в процесі навчання. Це підкреслює важливість першочергового формування творчих здібностей учнів і подальшого їх застосування в освітньому процесі. [29,42]

На думку Фіцули М.М., творча особистість має високий рівень знань, прагне до нового та оригінального, відкидає

шаблонне й звичне, і володіє творчими здібностями, необхідними для успішної творчої діяльності.[85, 223]

На думку Корінної Л. В., для досягнення рівня креативності в освітньому процесі важливо використовувати такі технології формування творчої особистості, як проблемно-пошуковий підхід, ситуативне моделювання та стратегічний підхід. Проблемно-пошуковий підхід передбачає створення особливої навчальної діяльності, яка дозволяє самостійно відкривати закони, явища та закономірності, набувати нові знання та способи пізнання. Ситуативне моделювання полягає у створенні спеціального навчального середовища, яке допомагає підготуватися до вирішення різноманітних задач, переживаючи їх та виробляючи навички їх вирішення. Стратегічний підхід передбачає формування спеціального навчального середовища, де можна навчитися самостійно визначати своє місце в житті, висловлювати власну думку, проектувати майбутнє та вибирати стратегічні напрями для його досягнення [48, 252].

Також, інновацією в освітньому процесі є дистанційні та медіа-технології навчання. На щастя, на жаль, чи на вимогу дня, але сучасна траєкторія реформування та модернізації вищої освіти в Україні спрямована на впровадження та розвиток дистанційного навчання. У сучасних умовах війни в Україні все більше людей потребує можливості здобувати вищу освіту дистанційно. Це дозволяє їм навчатися без відриву від роботи та створює можливість отримувати вищу освіту людям з обмеженими можливостями. [81,96].

У процесі організації науково-пошукової роботи у школі потрібно використовувати такі види (форми) роботи як урочна і позаурочна.

Форми проведення урочної роботи: проєктивне, проблемне, лабораторно-практичне навчання.

Форми проведення позаурочної роботи: генеалогічне дослідження, робота гуртків та товариств, походи, пізнавальні ігри з історії, музейна справа, екскурсії, експедиції, турніри, конкурси, олімпіади, сюжетно-рольові ігри з історичної тематики.

Форми проведення урочної роботи широко застосовуються учителями при проведенні уроків із предметів громадянської та історичної галузі. На цих уроках присутні, у тому числі, й учні, які виявили бажання займатися науково-пошуковою, дослідницькою роботою. Зазвичай, це найсильніші учні класу, які найактивніше проявляють себе на уроках.

Особливої уваги заслуговує методика організації ігрової пошукової діяльності у формуванні історичних компетентностей школярів. Є велике різномайття ігор, багато їх різновидів, прописані умови їх використання в урочний та позаурочний час. Обов'язково повинен бути присутнім методико-організаційний супровід настільних, малюнково-графічних ігор (ребуси, шаради, кросворди, анаграми тощо), вікторин.

Цікавими і захоплюючими є інтелектуальні змагально-командні ігри (брейн-ринги, «Історичні баттли», «Ерудити», «Що? Де? Коли?», «КВК», «Щасливий випадок», «Своя гра» тощо). Вже давно добре напрацьована методика організації і проведення інтелектуальних змагально-командних ігор.

На нашу думку, набагато цікавіше цим творчим учням досліджувати нове в позаурочний час.

Зокрема, дуже цікаво таким учням досліджувати генеалогічне дерево свого роду. Проведення досліджень сімейних історій школярами сучасної української школи зачіпає сферу їх почуттів, часто приносить велике задоволення від розкриття таємниць власного родоводу. Учні стикаються із обставинами, що ускладнюють пошук родовідних матеріалів. Їм необхідна допомога учителя у створенні генеалогічного досьє та генеалогічних карток (розписів) на кожного відомого представника роду. Учні глибоко мотивовані внутрішньою мотивацією, і часто, при створенні генеалогічного дерева власного роду, вперше в житті здійснюють похід до архіву.

Як правило, усі заклади освіти мають власні шкільні музеї, чи їх різновиди. Це дає змогу учням долучитися до вивчення історичних, архівних та літературних джерел свого краю, своєї малої батьківщини.

Адже, одним із основних напрямів роботи музею є пошуково-дослідницький. Музейна педагогіка спрямовує великі зусилля у пошуку інноваційних форм використання освітнього музейного простору.

Велику допомогу в організації науково-пошукової роботи в школі надає налагоджена робота гуртків та товариств історичного спрямування в загальноосвітньому закладі. Як правило, керівниками гуртків є найдосвідченіші і найкреативніші педагоги школи. Спільно зі членами гуртків вони складають плани роботи гуртків та товариств історичного спрямування. Як правило, дуже

швидко від роботи у гуртках і товариствах відсіюються невмотивовані учні, а залишаються внутрішньомотивовані.

Дуже часто в організації науково-пошукової роботи допомагають організації навчальних екскурсій з історії. Фактично, існує цілий екскурсійний метод пізнання. Екскурсій існує величезне різноманіття: за змістом, за складом та кількістю учасників, за місцем проведення екскурсії, за способом пересування, за формою проведення екскурсії.

Навчальна історична екскурсія завжди має свої особливості і цікаві об'єкти досліджень, вона потребує ретельної підготовки, окрім того, вимагає ще й післяекскурсійної роботи. Є великі можливості і багато варіантів науково-пошукової роботи учнів у ході підготовки і проведення навчальної історичної екскурсії.

Наступним кроком є проведення історико-краєзнавчих експедицій.

Шкільні експедиції у практику загальноосвітніх закладів впроваджені вже давно. В Україні створено Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді (УДЦНПВКТУМ). До війни активно проводилися Всеукраїнський конкурс на кращу туристсько-краєзнавчу експедицію учнівської молоді з активним способом пересування «Мій рідний край», Всеукраїнська краєзнавча експедиція учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна»[70, 124].

Експедиції мали серйозні організаційні напрями підготовки: науково-теоретичний; матеріально-технічний; організаційний, а,

також, різні маршрути: лінійний, кільцевий, радіальний. Обов'язковими були форми звітності щодо проведеної експедиції.

Дуже важливим етапом в організації науково-пошукової роботи в школі є залучення учнів, яким подобається нею займатися, до участі в олімпіадах та турнірах з історії. Є, розроблене Міністерством освіти ще у 2011 році, «Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності», яке детально прописує всі деталі проведення конкурсів та олімпіад.

І найвищим етапом учнівської науково-дослідної роботи є написання самостійної науково-дослідницької роботи – власного творчого наукового доробку учня.

Планування, хід і завершення самостійного наукового дослідження, оформлення дослідження – неможливе без участі наукового керівника. Апробація матеріалів дослідження, також, вимагає неабиякого досвіду, який просто відсутній в учня.

Тому роль наукового керівника тут важко переоцінити.

Участь школярів у роботі Малої академії наук, зокрема в щорічних конкурсах-захистах – це вже індивідуальна наукова діяльність, яку треба вважати найвищою для школярів. Вона регламентується спеціальними вимогами.

У межах МАН старшокласники проходять перші етапи становлення як науковці. Мала академія наук України є творчим об'єднанням учнівської молоді, яка забезпечує її інтелектуальний

розвиток, підготовку до активної діяльності в галузі науки та сприяє самовизначенню у майбутній професії.

Таким чином, пройшовши всі етапи підготовки у різноманітні види організації шкільної наукової роботи, учні зростають до рівня творчої, інтелектуальної, креативної особистості, а, згодом, стають науковою, культурною та політичною елітою нашої країни.

ВИСНОВКИ

Сучасна тенденція практично безмежного розширення інформації, численних інтерпретацій і оцінок різноманітних політичних подій з особливою силою виявляється в галузі дисциплін громадянської та історичної галузі. Цей факт визначає необхідність зміщення цілей суспільно-гуманітарної та історичної освіти від простого засвоєння, запам'ятовування та обговорювання фактичного матеріалу до навчання способам опрацювання, структурування, аналізу, критики тощо. Учням необхідно готуватися до виконання своїх громадянських обов'язків, вміти використовувати набуті знання у практиці. Для найбільш ефективної роботи вчителю необхідно впроваджувати в процес навчання інноваційні технології. Такі як технології критичного мислення, проблемне навчання, пошукові технології та ін.

Сучасні вимоги освітніх стандартів змушують учителів не тільки насичувати учнів інформацією, а й шукати шляхи практичного застосування її у повсякденному житті. Знання не заради знань, а знання - для збагачення життєвого досвіду.

Яким ми хочемо бачити майбутнє покоління? Відповідь треба шукати у площині розбудови європейської демократичної України. Підрастаюче покоління повинно бути налаштоване на сприйняття загальних демократичних цінностей, які неможливо виховати без виховання критичного мислення й толерантності.

Побудова демократичної України неможлива без створення людини нової генерації, яка розуміє своє значення в побудові громадянського суспільства, бачить своє місце в ньому, самостійно

обирає шлях, напрямок руху до сприйняття демократичних цінностей, навіть, якщо цей шлях буде тернистим.

Тому саме в школі учень повинен отримати перші уроки демократії, усвідомити своє значення й важливість власних рішень у здобутті знань.

Як це зробити? В першу чергу це залежить від позиції вчителя, від його налаштованості на співпрацю з учнем. По-друге, від уміння застосовувати методики навчання в контексті сприяння демократичним цінностям. По-третє, знати, що ж таке ці методи, форми, прийоми, і як їх можна використати.

В чому полягає необхідність інноваційного навчання?

Одним із пріоритетів інноваційного навчання є варіативність форм та методів навчання. Акцент зміщений на творчу імпровізацію вчителя, на його взаємодію з учнями. Довіра, повага, спілкування, стимуляція почуття гідності, здатності відповідати за себе є головними факторами успішної роботи. Учень розвиває свою індивідуальність у спільному вирішенні творчих завдань, коли максимально залучається його життєвий досвід і отримані знання.

Іншим пріоритетом є диференціація навчання, коли урізноманітнюються форми і методи навчання, коли опорою стають уміння учнів самостійно здобувати знання. Самооцінка учнів стає головним фактором оцінювання особистих досягнень учнів. Поступово має здійснюватися перехід до формуючого оцінювання.

Навчання перетворюється на спілкування між людьми в процесі отримання нової інформації. У цьому процесі вчитель

навчає учня чомусь новому. І одночасно він повинен стати посередником між учнем і навчальним матеріалом, а не єдиним джерелом знань, як це було раніше. Виходячи з цієї нової ролі, вчитель повинен:

- використовувати різноманітні методи подачі (презентації) нового матеріалу;
- використовувати завдання, які дозволяють школярам засвоїти навчальний матеріал відповідно до їх досвіду і рівня пізнавальної активності.
- активно впроваджувати в процес навчання технологію критичного мислення.

Рівень навчального матеріалу повинен бути таким, щоб у його засвоєнні при необхідності, допомогли інші учні, вчитель. У цьому випадку завдання вчителя - це встановлення необхідних зв'язків між навчальним матеріалом, знаннями, і власним досвідом учнів. Кожен з учнів повинен мати можливість визначити свої цілі, а також уміння пояснити свою точку зору. Тому дуже важливим є підтримання висловлення особистих точок зору, різноманітних оцінок, стимулювання учнів до міркувань, аналізу та дискусії. Коли вчитель відмовляється від думки, що існує єдина правильна точка зору, з'являється стільки думок, скільки учнів у класі. Тому дуже важливо приймати і цінувати погляди кожного в класі.

Дуже важливим є спільна робота учнів у роботі класу, навчальній діяльності у великих і малих групах. Роль учителя у цих обставинах змінюється з традиційної - все частіше учитель стає тьютором та фасилітатором.

Головним є колективне знання класу, коли важливим важелем стає допомога однокласників один одному. Усе це повинно базуватися на ідеї неможливості і неприйняття обмежень свободи висловлювань, що призводить до ліквідації свободи думки. Ця ідея стосується не тільки учнів, а й учителів, які стають з однієї сторони творцями уроку, а з іншої - партнерами своїх учнів. Учитель повинен мати право вибирати оптимальні форми і прийоми проведення уроку, щоб досягти поставлених цілей.

Кожний урок по-своєму значимий. Але уроки можуть мати різні цілі. Усе залежить від мети, поставленої вчителем. Певний урок знайомить учнів з фундаментальними знаннями, пояснює головні історичні поняття, готуючи учнів до подальшого вивчення зазначеної теми.

Водночас зміст іншого уроку може спрямовувати школярів на розуміння певного аспекту їхнього соціального середовища. Такі уроки збагачують особистий життєвий досвід учнів. Кожен урок повинен навчати дітей розмірковувати, навчати критичному мисленню та застосуванню знань на практиці, тобто в реальному житті.

Учителі, які творчо працюють, знають привабливість тих уроків, які наштовхують учнів на дослідження, на участь в обговоренні, на подальшу самостійну роботу з навчальним матеріалом. Такий урок стає більш значущим для учнів, розвиває практичні навички комунікації. На уроках учні розробляють міні-проекти, працюють з інтернет джерелами. Тому вчитель повинен пояснити і собі, і учням цінність такого уроку, його значення і, по можливості, доповнити його зміст додатковими відео матеріалами.

Для кожного уроку вчитель готує завдання, щоб досягти поставленої мети. Дуже важливими повинні бути такі завдання, які передбачають відповідну діяльність учнів за результатами уроку. Такі завдання передбачають вищий рівень навчальних досягнень, вони вимагають від учня не просто згадати і повторити представлену інформацію. Така система завдань викликає в учнів бажання побачити можливість застосування певної ідеї до іншої теми, вирішення проблеми з допомогою вже набутих умінь. Завдання покликані сформувати вміння знайти причини і наслідки події, явища, розглянути їх з багатьох сторін, вміння поєднати кілька ідей для вирішення нової ситуації, вміння робити висновки щодо адекватності певної ідеї або джерела для пояснення певного явища. Завдання уроку спонукають учнів до пошуку особистого смислу у темі, пригадування прикладів з власного життя, що стосуються запропонованої теми, зіставленню і порівнянню ідей, знаходженню аргументів на підтримку зайнятої учнем позиції, висуненню власної гіпотези розвитку подій, прийняттю рішень про необхідність додаткового розгляду проблем теми.

Таким чином завдання повинні нести такі ознаки: деталізованість; наочність; відповідність різним рівням мислення.

Поява технологій штучного інтелекту (ШІ) стала великим проривом в області науки і технологій, помічником для швидкого створення контенту, пошуку інформації. Важко придумати щось таке, чого не вміє ШІ: від написання текстів чи маркетингових стратегій до створення зображень чи пісень. Але разом з тим, його поява стала і причиною для занепокоєння освітян, адже наші учні

дуже швидко вхоплюють сучасні тренди й успішно ними користуються, в тому числі й штучним інтелектом, як от чат GPT.

У ШІ можна навчитися варіативності. Ви ставите запитання ChatGPT, він відповідає, а тоді ви просите його запропонувати інші варіанти відповіді на це запитання. Важливо розуміти, наскільки різні в нас учні. Раніше ми однаково відповідали на їхні запитання. Але в навчанні потрібна індивідуалізація. Щоб довести свою думку різним учням, потрібен підхід з різних сторін. І за допомогою ШІ можна експериментувати з відповідями, навчати дітей полярності, розумінню, що можуть бути різні думки. Тобто ШІ навіть може бути інструментом порозуміння, що навчить приймати інших.

Досить проблематичною для вчителів є підготовка уроку, якщо в одному класі навчаються діти різного рівня. ChatGPT допоможе педагогам створити різнорівневі завдання. І це насправді полегшує життя.

Слід зауважити, що інноваційні технології надають можливість максимально наблизити теорію до реального життя, формують громадянську позицію, сприяють вихованню патріотизму та відповідальності за майбутнє рідної держави.

Робота педагога в цьому напрямку не повинна носити стихійний, безсистемний характер. Тільки продумана, логічно вибудована система занять, яка організовує дослідницьку діяльність здобувачів освіти, дасть очікувані результати. Здобувач освіти озброєний науковими методами пізнання, зуміє виявити проблему і не тільки зрозуміти й вивчити її, а й самостійно запропонувати нестандартне, креативне, оригінальне розв'язання.

Саме такий випускник сьогодні затребуваний суспільством, саме він стає конкурентоспроможним.

Під час систематичного залучення здобувачів освіти до пошукової й дослідницької діяльності відбувається активний розвиток їхніх творчих здібностей і творчої активності: домінує позитивна мотивація творчої діяльності, усвідомлення значення творчих потреб, мотивів, цілей як провідник у розвитку й життєдіяльності; відбувається формування творчих рис характеру; активізується розвиток творчих якостей інтелекту; формується творча самосвідомість, що виявляється в самопізнанні, самооцінці, самоорганізації, прагненні до самореалізації та самовдосконалення; триває постійне зростання потенціалу творчої діяльності — бажання систематично здобувати нові знання, уміння навички, творчо їх використовувати, досліджувати, експериментувати.

Вивчення літератури через організацію дослідницької діяльності допомагає здобувачам освіти отримати універсальну освіту, яка в сучасному розумінні озброює навичками самоосвіти, формує потребу саморозвитку.

Організація пошуково-дослідницької діяльності не потребує специфічних умов для впровадження.

Отже, дотримуючи системи роботи з організації дослідницької діяльності здобувачів освіти, педагог виконує соціальне замовлення суспільства: формує конкурентоспроможного випускника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баханов К. Навчання історії за інтегрованою системою. *Історія в школі України*. 2010. № 2. С. 14-18.
2. Баханов К. Навчання історії за проектною системою. *Історія в школі України*. 2010. № 3. С. 33-41.
3. Баханов К. О. Лабораторно-практичні роботи у викладанні історії України: методичний посібник для учителів. Київ: Генеза, 1996. 208 с.
4. Баханов К. Технологія групової творчої справи в навчанні історії в школі. *Історія в школі України*. 2010. № 1. 23-28.
5. Баханов К.О., Шишета В.А. Життєтворчі проекти в навчанні історії України. Х. : Основа, 2008. С. 10-49.
6. Башкір О. І. (2018). Активні й інтерактивні методи навчання у вищій школі. Педагогіка та психологія. 2018. Вип 5. С.33–44.
7. Бех, І.Д. Особистісно зорієнтоване навчання. К. : ІЗМН, 1998. 204с.
8. Брик, Р.С. Тенденції розвитку професійної компетентності педагогічних працівників у контексті сучасних інноваційних процесів. Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. Тернопіль: ТОКІППО, 2021. С.87–91.
9. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи. К.: Центр навчальної літератури, 2020. 384 с.
10. Власов В. Методика проведення практичних занять з

історії України в 7 класі. *Теорія та методика навчання*. 2015. № 7 –8.С. 40–7.URL:

<https://lib.iitta.gov.ua/714779/1/%D0%92%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B24.pdf> (дата звернення 05.02.2023).

11. Всесвітня історія. Історія України (Інтегрований курс). 6клас. Всесвітня історія. 7–9 класи. Історія України. 7–9класи. Всесвітня історія. 10–11 класи. Історія України. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ:НРЕСПРЕСС,2022.260с.

12. Громова Л. П. Використання ілюстративного матеріалу для створення дистанційного курсу історії України. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/zrazok/zrazok2.html>

13. Гуткевич С.О. Оніщенко І.Г. Світовий освітній простір: тенденції та перспективи розвитку в умовах глобалізації. Монографія. Київ, 2023. 205 с.

14. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. *Офіційний вісник України*. 2012. № 11.URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/1392-2011-%D0%BF>

15. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. [Електронний ресурс].-Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011>

16. Десятов Д. Використання ВЕБ-КВЕСТУ як методу розвитку дослідницьких умінь учнів у процесі навчання історії. *Історія в школі*. 2012. Вересень. С. 22-25.

17. Десятов Д. Використання мережевих технологій як

засобу організації кооперативної діяльності учнів в процесі навчання історії. *Історія в школі*. 2013. Липень-серпень. С. 16-19.

18. Десятов Д. Використання мережевого геосервісу GOOGLE-MAPS в процесі навчання історії. *Історія в школі*. 2013. Червень. С. 22-24.

19. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. 2-ге вид., допов. Київ, Академвидав. 2012. 352 с.

20.

Д

рановська С. В. Використання сучасних технологій навчання на практичних заняттях з історії. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. 2017. Т. 2. Вип. LXXVIII. С. 210–

214. URL: <http://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/3428/303>
6 (дата звернення 05.02.2023).

21. Єрмоленко А. Як працювати з джерелами інформації на уроках історії. *Історія в школі України*. 2007. №7. С. 35-36.

22. Жидкова Н. Практичні заняття з суспільствознавства – творча майстерня компетентного учня. *Молодь і ринок*. 2018. № 10 (165). С. 89–98. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/147035> (дата звернення 05.02.2023)

23. Журба Л. Проблемні ситуації та способи їх створення на уроках новітньої історії України. *Історія в школі*. 2006. №6. С. 28-33.

24. Задорожна Л. Навчити працювати самостійно (інтеграційний метод роботи з історичними документами). *Історія в школі України*. 2014. №5. С. 7-10.

25. Закон про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

26. Захаренко Г. С. Використання інноваційних форм та методів у викладанні предметів спеціальних дисциплін. Методична розробка. [Електронний ресурс].-Режим доступу:<https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-vikoristannya-innovacijnih-form-ta-metodiv-u-vikladanni-predmetiv-specialnih-disciplin-18646.html>

27. Захаренко Г. С. Використання інноваційних форм та методів у викладанні предметів спеціальних дисциплін. Методична розробка. - [Електронний ресурс].-Режим доступу:[https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-vikoristannya-innovacijnih-form-ta-metodiv-u-vikladanni-predmetiv-specialnih-disciplin-](https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-vikoristannya-innovacijnih-form-ta-metodiv-u-vikladanni-predmetiv-specialnih-disciplin-18646.html)

[18646.html](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18)ступу:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 11.05.2022).

28. Захарченко О. Метод проектів (теоретичні основи методу та практичні поради). Завуч. 2003. № 32. С. 15-18.

29. Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти : монографія / за наук. ред. д. пед. н., проф. Л. З. Ребухи. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. 143 с.

30. Інтелект-карта як інтелектуальний спосіб запам'ятовування програми, як складати ? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ynRUz9gpBpU>

31. Кадемія М. Ю. Використання інтерактивних технологій навчання. *Теорія і практика упр. соц. системами: філос., психологія, педагогіка, соціол.* 2013. № 3. С. 125-132.

32. Карбованець О, Метод проектів – сучасна педагогічна технологія навчання освітніх закладів різних рівнів. URL:

http://irmk.org.ua/archiv/seminar/math_inf/30_04_2013/karbovanets42.pdf

33. Киридон А. М. Ментальне картографування як інструмент дослідження усної історії. Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри. Національна та історична пам'ять. 2012. С. 198-204.

34. Кіндрат І. Інтелектуальні карти. Рівне: Освіта. 2019. 25 с.

35. Кіндрат І. Використання інтелектуальних карт у плануванні та організації освітнього процесу. Рівне: Освіта. 2018. 21 с.

36. Кінд-Войтюк Н. НУШ: інноваційні виклики вивчення історії. Theory and practice of modern science: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the II International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 2), November 12, 2021. Kraków, Republic of Poland: European Scientific Platform. II International Multidisciplinary Scientific and Theoretical Conference «Theory and practice of modern science», November 12, 2021. Kraków, Republic of Poland. Kraków: : European Scientific Platform, 2021. VOLUME 2. 124 s. S. 107-110.

37. Кінд-Войтюк Н. В. Сучасний вчитель історії та інформаційно-комунікаційна компетентність на уроках у Новій українській школі. *Літопис Волині*. 2021. Число 24. 240 с. С. 103-108.

38. Кінд-Войтюк Н. В. Вчитель - це покликання. Наука, освіта, технології і суспільство в умовах глобалізації. Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Біла

Церква, 10 червня 2023 р.): у 2 ч. Біла Церква: ЦФЕНД, 2023. Ч. 1. 59 с. С. 6-7.

39. Кінд-Войтюк Н. В. Особливості методики викладання історії та суспільствознавчих дисциплін у закладах освіти. *Літопис Волині*. 2019. Числ. 21. С.130-137.

40. Кінд-Войтюк Н. В. Підготовка вчителя історії у ВНЗ в умовах реформи НУШ. Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і технологій: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 27 січня 2022 р.): у 2 ч. Полтава: ЦФЕНД, 2022. Ч. 2. 59 с. С. 55-58.

41. Кінд-Войтюк Н. Використання Інтернету на уроках історії та суспільствознавства в Новій українській школі. Розвиток фахової компетентності педагогів у контексті модернізації змісту освіти: матеріали доповідей (статей, тез) учасників круглого столу онлайн (м. Луцьк, 18 червня 2020 року) / упоряд. Т. Й. Жалко, О. П. Муляр. Луцьк: Волиньполіграф, 2020. 116 с. С. 46-49.

42. Кінд-Войтюк Н.В. Інноваційні методи і форми проведення семінарських занять при підготовці здобувачів освіти зі спеціальності «Історія». *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 8(13). 456 с. С. 77-99.

43. Коляда І. Урок-історична вікторина-ефективна форма організації реалізації засад особистісно-орієнтованого навчання. *Історія в школі*. 2015. №1. С. 22-26.

44. Комар О.В. Викладання за інтерактивними технологіями. *Рідна школа*. № 5. С. 23-25.

45. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа). URL:

<http://www.mon.gov.ua/education/average/concept.doc>

46. Концепція

НУШ:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

47. Концепція профільної освіти.

URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/npa/5a1fe82a9c95d.pdf>

48. Корінна, Л. В. Формування творчої особистості в системі роботи ліцею з обдарованою молоддю. Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 249–263.

49. Кузьменко О. Урок-семінар. *Історія в школі України*. 2015. №2. С. 29-31; № 6. С. 20-21.

50. Кузьмінський А. Педагогіка вищої школи: навч. Посібник. К.: Знання, 2021. 486 с.

51. Ментальні карти – створення (по сервіс, закони створення. URL :

<https://www.youtube.com/watch?v=xw6WYP2pDR8>

52. Мисан В Сучасний урок історії: типологія, структура, характеристика форм. *Історія в школі*. 2006. №2. С. 20-23; №3. С. 20-23.

53. Мокрогуз О. Методичні засади використання мультимедійної презентації. *Історія в сучасній школі*. 2012. № 4. С.35-38.

54. Мокрогуз О.П. Іноваційні технології на уроках історії. Х. : Основа, 2005. С. 92-115.

55. Мороз П. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України. Київ: Педагогічна думка, 2012. 128 с.

56. Нагаєв В. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2017. 232 с.

57. Національна доктрина розвитку освіти. URL : <http://www.president.gov.ua/documents/151.htm>

58. Ортинський В. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2019. 472 с.

59. П'ятницька В. Основи наукових досліджень у вищій школі. К.: Центр навч. літ-ри, 2021. 116 с.

60. Павленко Л. Словесно ігрова форма навчання. *Історія в школі України*. 2016. №6. С. 23-27.

61. Павленко О. Контроль в освіті як дидактична категорія і наукова проблема. *Історія в школі*. 2015. №5. С.20-22.

62. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник / [Курлянд З.Н., Хмелюк Р.І., Семенова А.В. та ін.]; за ред. З.Н.Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005. – 399 с.

63. Подобєд О. Віртуальні навчальні екскурсії історичними просторами України та зарубіжних країн. *Історія в сучасній школі*. 2012. №6. С.27-29.

64. Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті. *Історія в школі України*. 2017. № 6. С.3-13.

65. Пометун О. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2006. 328с.

66. Пометун О., Гупан Н. Практичні заняття з історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 160 с.

67. Пометун О., Гупан Н., Власов В. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.

68. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К.: Вид-во «А.С.К.». 2004. 192с.

69. Пометун.О. Запитання як найважливіший спосіб взаємодії вчителя й учнів у процесі навчання. *Історія в школі України*. 2006. №3. С. 25-29.

70. Приймак В. Виховання активних і відповідальних громадян-патріотів України як життєва необхідність в умовах російської агресії. *Світоглядна освіта молоді в умовах сучасних викликів: зб. наук. праць*. Мат. міжнар. конференції – третіх академічних читань імені Романа Арцишевського. 23 – 24 червня 2023 року, м. Луцьк / упоряд.: Г. В. Бондаренко. – Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 144 с. С. 121 – 125.

71. Приходько А. Нові освітні технології та способи їх реалізації. *Історія в школі*. 2005. № 2. С. 23-29.

72. Резван О. Методика викладання у вищій школі. Харків, ХНАДУ: «Міськдрук», 2020. 152 с.

73. Сахновський О. Європейський вимір історичної освіти в Україні: виклики та перспективи. URL:[file:///F:/User/Downloads/NZTNPU_ist_2014_2\(1\)_46.pdf](file:///F:/User/Downloads/NZTNPU_ist_2014_2(1)_46.pdf)

74. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / Сисоєва С.О.; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. К.: ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.

75. Сисоєва С.О. Педагогічний експеримент у наукових

дослідженнях неперервної професійної освіти. Луцьк, ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 460 с.

76. Сисоєва С.О., Педагогічні технології професійної підготовки фахівців: навчальний тренінг. К.: Університет «Україна». 2007. 185с.

77. Стинська В. В. Методика викладання у вищій школі. Методичні рекомендації. Івано-Франківськ, 2016. 65 с.

78. Терно С. Чи навчені наші учні мислити критично? *Історія в школі України*. 2007. №7. С.18-23.

79. Терно С. Як підвищити ефективність навчання? (Науково-технологічні засади формування історич понять). *Історія в школі України*. 2003. №5. С.21-25.

80. Ткач Ю. М. Технологія особистісно орієнтованого навчання математики у вищих закладах освіти. *Didactics of mathematics: Problems and Investigations*. 2022. С. 22–28.

81. Ткаченко, Л. В., Хмельницька, О. С. Особливості впровадження дистанційного навчання в освітній процес закладу вищої освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 75, 91–96.

82. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб.: реком. МОН України для здобувачів освіти магістратури вищих навчальних закладів непедагогічного профілю. Херсон, 2011. 608 с.

83. Туркот Т. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник для здобувачів освіти вищих навчальних закладів. К.: Кондор, 2021. 628 с.

84. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура: Монографія/за ред. В.Г. Кременя. К.: Пед. думка. 2008. 472 с.

85. Фіцула М. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2006. 351 с.

86. Фіцула, М. М.. Педагогіка: Навч. посібник для здобувачів освіти вищих педагогічних закладів освіти. К.,2002. 528С.

87. Фурман А. Підручник у модульно-розвивальній системі:зміст, структура, оформлення. *Рідна школа*. 2000. №7. С.23–32.

88. Цехмістрова Г. Методологічне обґрунтування проведення семінарських занять у вищих навчальних закладах. *Проблеми освіти*. К., 2001. Вип. 24. С. 14 – 25.

89. Цехмістрова Г. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2020. 240 с.

90. Чепіль М.М., Дудник Н.З. Педагогічні технології : навч. посібник. К. : Академ. видав., 2012. С. 88-100.

91. Черній М. Карти знань як засіб збільшення ефективності засвоєння навчального матеріалу учнями та їх застосування за допомогою веб-сервісів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. С. 87-94.

92. Чорна М.І. Метод проектів на уроках історії. Тернопіль-Харків : Видавництво «Ранок», 2011. С. 50-87.

93. Швед С.В. Пам'ятка юного науковця - [Електронний ресурс].-Режим доступу:http://static.klasnaocinka.com.ua/uploads/editor/1437/105599/sitepage_62/files/pamyatka_yunomu_naukovomu_shukachu.pdf.

94. Шейко В. Організація та методика науково - дослідницької діяльності: .К.: Знання, 2020. 307 с.

95. Шульга С. Сучасні методи навчання: Методичні рекомендації. Луцьк: Вежа-Друк, 2022.

96. Як підготувати ментальну карту (загальні положення).
URL : <https://www.youtube.com/watch?v=Uy1IKbGnPEE>

97. Якса Н. Основи педагогічних знань: навч. Посібник. К.: Знання, 2019. 357 с.